

ЛИТОВСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1989

БИБЛИОТЕКА
И. Вайта

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1990

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY
OF THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1989

VILNIUS 1990

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS
DER LITAUISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1989

VILNIUS 1990

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1989 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1990

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Alfonsas Eidintas, Vida Kniūraitė,
Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Tamara Bai-
rauskaitė, Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. re-
daktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos MA Lietuvos Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—045 Z—90
M 854(08)—90

© Lietuvos MA Lietuvos
Istorijos institutas, 1990

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

SVARBIAUSI 1989 M. LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS REZULTATAI

Lietuvos istorijos instituto mokslinių tyrimų kryptis — lietuvių tautos istorinės raidos dėsningumai.

1989 m. Lietuvos istorijos institutas nagrinėjo dvi dideles problemas ir tyrė 10 temų, iš jų užbaigė 2 temas (1 potemę), parengė 114 a. l. rankraščių.

Problemos „Socializmo kūrimo TSRS istorija“ užbaigta tema „Lietuvių tauta Tarybų Sąjungos tautų kovoje prieš hitlerinius okupantus“ (3 a. l., temos vadovas ist. m. dr. prof. B. Vaitkevičius). Darbe nagrinėjama antihitlerinė lietuvių tautos kova 1941—1944 m. Gvildenami jos tikslai ir taktika, neginkluoto priešinimosi formos: boikotas, sabotazas, fašistų persekiojamų žmonių gelbėjimas. Apžvelgiama svarbiausių kovojančių organizacijų — Lietuvos aktyvistų fronto ir kt. — veikla, spauda, nacistų represijos prieš rezistentus, parodyti antihitlerinės rezistencijos rezultatai.

Taip pat užbaigta potėmė „Lietuvos istorijos metraštis. 1989 metai“ (15 a. l. Potėmės vadovas Lietuvos MA narys koresp. ist. m. dr. V. Merkys). Tęstinio leidinio tome skelbiami moksliniai straipsniai, publikacijos, recenzijos, mokslinio gyvenimo kronika.

Problemos „Ikikapitalistinių ir kapitalistinių visuomeninių ekonominių formacijų istorija. Istorijos etapų archeologiniai tyrinėjimai“ užbaigta 1 tema „Baltų etnogenėzė ir etninė istorija“ (96 a. l., temos vadovė ist. m. dr. R. Rimantienė). Darbas parengtas panaudojus ir įvertinus sukauptą archeologinę medžiagą bei remiantis naujausių archeologinių tyrinėjimų duomenimis. Ši sudėtinga problema buvo nagrinėjama išskiriant ir aptariant tris didelius klausimus: baltų susidarymo laikas ir teritorija, neatsiejant šių problemų nuo indoeuropiečių apskritai; baltų genčių sąjungos, kai sudėtingame etniniame procese išsiskiria rytų, vakarų ir Dnepro baltai; lietuvių tautybės susidarymas — tolesnė baltų genčių konsolidacijos išdava. Problema apima platų laikotarpį — nuo IV—III tūkst. pr. m. e. iki XIII m. e. a. Buvo siekta tiksliai nustatyti genčių ir kultūrų sąveiką ir rezultatus, patikslinti kai kurias datas bei etninių darinių užimamas teritorijas.

Archeologijos skyriaus ekspedicijose ištirta ir išvalgyta 24 archeologijos paminklai; 6 paminklai, tarp jų ir Vilniaus Žemutinė pilis, tirti ūkiskaitos pagrindu. Sukaupta vertingos archeologinės medžiagos. Su Lietuvos MA Chemijos ir chemijos technologijos institutu sudaryta sutartis tirti spalvotųjų metalų panaudojimą Lietuvoje.

Etnografijos skyrius organizavo 12 ekspedicinių grupių darbą. Surinkta vertingos medžiagos 3218 l. aprašų, 718 anketų apie dabartinės šeimos papročius, 295 brėžiniai ir piešiniai, 1550 nuotraukų.

Instituto darbuotojai išleido 15 veikalų, kurių bendra apimtis 218,3 sp. l., personalinių bibliografijų, paskelbė 112 mokslinių straipsnių (iš jų 1 užsienyje, 3 sąjunginėje spaudoje), kurių bendra apimtis 94,9 sp. l., taip pat 260 mokslo populiarinimo straipsnių.

Lietuvos istorijos institutas surengė tarptautinę, tarprespublikinę ir 3 respublikines konferencijas. Instituto bendradarbiai perskaitė 47 pranešimus respubliki-

nėse, 19 — tarprespublikinėse ir sąjunginėse, 26 — tarptautinėse konferencijose, dalyvavo sąjunginiuose bei tarptautiniuose pasitarimuose istorijos mokslo klausimais.

Lietuvos istorijos institutas plėtojo kūrybinius ryšius su TSRS MA, kitų sąjunginių respublikų, Lenkijos Respublikos mokslo centrais, su Vilniaus universitetu, Vilniaus pedagoginiu institutu, Vyriausiąja archyvų valdyba prie Lietuvos Ministrų Tarybos, Paminklų konservavimo institutu, Lietuvos kultūros paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijomis. 1989 m. lapkričio 30 d. pasirašytas darbo protokolas dėl bendradarbiavimo ir tiesioginių mokslinių ryšių su Vokietijos DR MA Centrinio istorijos institutu.

I užsienį moksliniam darbui buvo išvykę 14 instituto darbuotojų: Feodalizmo istorijos skyriaus bendradarbiai ist. m. kand. I. Lukšaitė, E. Rimša, Archeografijos skyriaus vedėjas ist. m. dr. A. Tyla, to paties skyriaus bendradarbiai Z. Kiaupa, A. Baliulis, Mokslo ir technikos istorijos skyriaus bendradarbiė fiz.-mat. m. kand. I. Senavičienė dirbo Lenkijos Respublikos archyvuose. Ist. m. dr. prof. B. Vaitkevičius, ist. m. kand. K. Strumskis lankėsi LR pagal mokslinio pasikeitimo programą. Svečių teisėmis LR mokslo centruose dirbo Archeologijos skyriaus vedėjas ist. m. kand. V. Kazakevičius, A. Kuncevičius, V. Šimėnas, G. Zabiela, A. Grickevičius, Santaros-Sviesos lietuvių grupės (JAV) kvietimu išvyko Etnografijos skyriaus v. m. b. ist. m. kand. V. Milius.

Lietuvos istorijos institute lankėsi 2 mokslininkai: YIVO Žydų tyrimo instituto m. b. Dovydas Fišmanas ir Harvardo universiteto Ukrainiečių instituto m. b. Patricija Kenedi-Grimsted.

Instituto mokslininkai dalyvavo tarptautinėse konferencijose bei simpoziumuose: direktorius Lietuvos MA narys koresp. ist. m. dr. V. Merkys — D. Britanijoje, Londono universiteto Slavistikos ir Rytų Europos studijų mokykloje; Archeografijos skyriaus vedėjas ist. m. dr. A. Tyla — Švedijoje, VII TSRS ir Švedijos istorikų simpoziume; Instituto direktoriaus pav. ist. m. kand. doc. A. Eidintas ir Archeologijos skyriaus v. m. b. ist. m. dr. R. Rimantienė — Švedijoje, Stokholmo universiteto Baltų tyrimo centre; R. Rimantienė — Airijoje, Indoeuropiečių studijos centre prie Kalifornijos universiteto (JAV) ir Dublino universiteto koledžo; Kapitalizmo istorijos skyriaus bendradarbiai ist. m. kandidatai G. Rudis ir V. Zalyš — JAV, VI lietuvių mokslo ir meno simpoziume; Etnografijos skyriaus bendradarbiė ist. m. kand. V. Kulikauskienė — Suomijoje, TSRS ir Suomijos istorikų simpoziume.

Lietuvos MA Prezidiumo Visuomenės mokslų skyriaus biuro 1989.04.26 nutarimu Instituto mokslinė sekretore patvirtinta ist. m. kand. T. Bairašauskaitė.

Lietuvos MA Prezidiumo Visuomenės mokslų skyriaus biuro 1989.07.18 nutarimu ist. m. dr. A. Tyla išrinktas naujai įkurto Archeografijos skyriaus vedėju, ist. m. kand. P. Kalnius — Etnografijos skyriaus vedėju.

Nuo 1989.06.15 ist. m. kand. E. Aleksandravičius laikinai paskirtas Mokslo ir technikos istorijos skyriaus vedėju.

1990.01.01 Lietuvos istorijos institute buvo 81 mokslo darbuotojas: 1 akademikas, 4 nariai korespondentai, 12 mokslų daktarų, 32 mokslų kandidatai.

Metų pabaigoje Institute buvo 11 aspirantų, iš jų 5 — dieninėje aspirantūroje. Priimti 3 aspirantai: 2 — į dieną, 1 — į neakivaizdinę aspirantūrą (visi TSRS istorijos — 07.00.02 specialybės). Kandidatų disertacijas rengia 5 disertantai. L. e. Mokslo ir technikos istorijos skyriaus vedėjo pareigas ist. m. kand. E. Aleksandravičius įstojo į stacionarinę daktarantūrą.

Instituto Mokslinė taryba surengė 9 posėdžius. Specializuotoje taryboje istorijos mokslų kandidato disertaciją apgynė Kapitalizmo istorijos skyriaus j. m. b. V. Zalyš.

Istorijos mokslų kandidato disertaciją apgynė Etnografijos skyriaus j. m. b. L. Kazlauskienė, daktaro disertaciją — Feodalizmo istorijos skyriaus v. m. b. ist. m. kand. E. Gudavičius, kuriam suteiktas istorijos mokslų daktaro laipsnis.

Moksliniai bendradarbiai prisidėjo prie mokslo žinių propagavimo visuomenei: 74 kartus dalyvavo televizijos laidoje, 76 kartus kalbėjo per radiją, perskaitė 538 paskaitas. Čikagoje (JAV) surengtoje parodoje eksponuotos R. Rimantienės, E. Gudavičiaus ir A. Eidinto monografijos.

1989.12.9 įvyko pirmasis atkurtos Lietuvos istorijos draugijos suvažiavimas: priimti jos Įstatai, išrinkta valdyba, pirmininku tapo ist. m. dr. prof. B. Dundulis, garbės nariais priimti V. Daugirdaitė-Sruogienė ir A. Plateris.

T. B a i r a š a u s k a i t ė

LIETUVOS ISTORIJOS PROBLEMINĖS TARYBOS PATVIRTINTOS DISERTACIJŲ TEMOS

Lietuvos istorijos probleminė taryba 1990 m. sausio 16 d. posėdyje patvirtino šias disertacijų temas:

Daktaro disertacijos temos

Ariauškas Pranas (LKP CK darbuotojas) — „Žemės klausimas ir jo sprendimo įgyvendinimas Lietuvoje 1940—1951 m.“

Liekis Algimantas (LII v. m. b.) — „Mokslinė inteligentija Lietuvoje 1919—1989 m.“

Motulaitė Violeta (VU asistentė) — „Lietuvių tautos nacionalinio išsivadavimo judėjimas 1904—1915 m.“

Kandidato disertacijos temos

Banionis Juozas (LII j. m. b.) — „Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920—1940 m.“

Dukša Zenonas (Vilniaus statybos ir remonto valdybos darb.) — „Sidabro lydinių ir ankstyvųjų kaltinių monetų apyvarta Lietuvoje X—XV a. pirmojoje pusėje“

Gaidys Arvydas (Lietuvos Respublikos knygų rūmų bibliotechnikas) — „Lietuvių katalikų organizacijų veikimas Lietuvoje 1905—1914 m.“

Girininkienė Vida (Lietuvos Respublikos centrinio valstybinio archyvo skyr. vedėja) — „Simono Konarskio lenkų tautos sąjunga (1836—1838 m.) Lietuvos išsivadavimo judėjimo istorijoje“

Lazauskaitė Alvyda (Lietuvos Respublikos istorijos ir etnografijos muziejaus darb.) — „Lietuvių valstietės kraitis ir pasoga XIX a.—XX a. pirmojoje pusėje“

Leviškaitė Rasa (VPI asistentė) — „Lietuvių pabėgėlių Rusijoje kultūrinė veikla 1914—1918 m.“

Manelis Eugenijus (Vilniaus 39-os vid. m-los mokytojas) — „Lietuvos ir Prancūzijos politinių, ekonominių, kultūrinių santykių raida 1918—1940 m.“

Marcinkevičienė Dalia (Lietuvos Respublikos Knygų rūmų bibliografe) — „Lietuvos moterų organizacijos 1904—1940 m.“

Motieka Egidijus (LII vyr. laborantas) — „Lietuvių inteligentija 1905—1907 m.“

Stakeliūnaitė Domicelė Danutė (VU aspirantė) — „Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos vidaus gyvenime 1919—1926 m.“

Setkus Benediktas (VPI dėstytojas) — „Tautinių mažumų mokyklos Lietuvos Respublikoje-1919—1940 m.“

A. L i e k i s

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

PENKTIEJI „MAŽVYDO SKAITYMAI“

1989 m. sausio 11 d. Lietuvos valstybinės tarpžinybinės bibliotekų komisijos Knygotyros taryba ir Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka pakvietė į mokslinį seminarą „Mažvydo skaitymai 1989“, skirtą XVI a. Lietuvos humanitarinės kultūros istorijos tyrimams, minint Abraomo Kulviečio mokyklos Vilniuje 450 metų sukaktį.

Susirinkusieji į M. Mažvydo bibliotekos konferencijų salę tylos minute pagerbė P. Galaunės atminimą.

Seminare perskaityta 11 pranešimų iš kultūros istorijos, muzikos, filosofijos, literatūros istorijos. Du pirmieji buvo skirti bendriesiems kultūros istorijos klausimams: ist. m. kand. I. Lukšaitė aptarė XVI a. Lietuvos kultūros istorijos tyrimo būklę ir reikmes, teigė, kad šiuo metu intensyviau tirtini kultūros raidą skatinantys ir slopinantys veiksniai, kultūros nacionalumo ir tęstinumo klausimai, kultūros institucijų, inteligentijos formavimosi dėsningumai, žmogaus visuomenėje problematika. Ist. m. kand. A. Bumblauskas pranešime „XVI a. Lietuvos kultūra ir jos tyrimo teoriniai aspektai“ kvietė daugiau domėtis teoriniais klausimais, remtis regioniniu tyrimu, tipologizacijos principu bei politine tautos koncepcija, atkreipti dėmesį į jos raidos etapus; ši koncepcija reiškėsi ir etniniu lygmeniu.

J. Tumelio, šio seminaro pagrindinio organizatoriaus, įkvėpėjo bei sielos, memorialinis pranešimas „Abraomas Kulvietis: asmenybė, veikla ir palikimas“ buvo skirtas minimai datai. Pranešėjas apibrėžė reikšmę šios iškilios asmenybės, stovėjusios tarp pirmųjų apsisprendusių dirbti tautinei kultūrai Lietuvos inteligentų, Lietuvos raštijos darbininkų dar prieš knyginiame jos etape. Filos. m. dr. R. Plečkaitis interpretavo XVI a. Lietuvos filosofinę kultūrą vertybių kūrimo požiūriu, aptarė viduramžių logikos teorijos, kuri dėstyta XVI a. Lietuvos mokyklose, lygį, konstatavo, kad XVI a. filosofijos kursai buvo kai kurių gamtos mokslų priešistorė, ir kartu buvo pasiektas aukštas gamtos filosofijos lygis. Dviejų aplinkybės (Svyrių kunigaikščio ir pranciškonų aplinka), nustatytos dialektos ypatybės (rašiusiojo tarmė lokalizuota į pietryčius nuo Vilniaus). Ankstyviausius lietuviškus tekstus pranešėjai siūlo sieti su pranciškonų veikla.

Praėjusių metų M. Mažvydo muzikos istorijos pranešimų tematiką (J. Trilupaitytės tyrinėjimus) tęsė prof. V. Landsbergis pranešime „XVI a. Lietuvos muzikinė kultūra: ryšiai su Mažąja Lietuva“. Jis aptarė Didžiosios ir Mažosios Lietuvos muzikinius ryšius, įžvelgė du glaudaus kultūros bendrumo etapus: XVI a.—XVII a. pradžia ir XIX a. Siūlė istoriografijoje plačiau vartoti Prūsų Lietuvos terminą, kaip geriausiai atspindintį lietuvių, gyvenančių abiejose valstybėse, ryšius.

Filos. m. kand. A. Jovaišas gilinosi į „Žodžio dailę M. Mažvydo ir M. Daukšos raštuose“. Pastebėjo, kad grožinės žodžių reikšmės, raštų žodinė puošyba esanti viena svarbių kultūrinės epochos atspindžių raštijoje, kvietė gilintis į stilistikos raidos dalykus, įžvelgė stiprėjančią žodžio puošybą XVI a. antrojoje pusėje — nuo M. Mažvydo iki M. Daukšos.

Ist. m. kand. E. Gudavičius pranešime „Albertas Goštautas ir Lietuvos istoriografija“ nagrinėjo Lietuvos metraščio (Bychovo kronikos) teksto santykių su Lietuvos metraščių vidurinio sąvado tekstais, pateikė papildomų argumentų požiūriui, kad A. Goštautas inspiravo šį metraščių.

Teisės m. kand. V. Andriulis kelė Lietuvos renesanso savitumo problemą Lietuvos teisėje. Įžvelgė, kad jo apraiškos į Lietuvą atėjo dviem etapais: institucinėje kultūroje (politikoje, teisėje ir iš jų plaukiančioje ideologijoje) XV a. ir tradicinėje kultūroje XVI a. Jo pranešime „Lietuvos senoji teisė — renesanso kultūros reiškinys“ buvo aptariamas Lietuvos Statutuose kodifikuotos teisės pasaulietiškas.

D. Kuolio pranešime „Vaidevučio legenda Lietuvos ir Prūsų XVI a. istoriografijoje“ nagrinėjamas skirtingas Vaidevučio legendos politinis kryptingumas Erazmo Stelos bei S. Grunau veikaluose ir M. Strijkovskio Kronikoje: pastarojoje ši legenda paremia baltų vienybės idėją, atskleidžia jos autoriaus etnolingvistinį požiūrį į tautą.

Filol. m. kand. E. Ulčinaitė apžvelgė XVI a. pagrindinių Europos valstybių ir tautų rašytojų, politinių veikėjų, rašiusių apie Lietuvą, požiūrį į jos kalbą, visuomenę, vertinimus, emocinį santykį su tuo jiems svetimu kraštu. Daro išvadą, kad „Lietuvos vaizdas XVI a. raštuose“ buvo gana margas ir daugeliu atveju kuriantis nepalankią jai nuostatą.

Po seminaro vyko gyvos diskusijos. E. Gečiauskas siūlė daugiausia dėmesio kreipti ne į Lietuvos kultūros istorijos būklę ir tyrimo reikmes, o į galimybes ir būtinybes. Viena iš neatidėliotųjų temų — Vilniaus kultūrinio gyvenimo, visuomenės veiklos tyrimai. V. Vaišvilaitė tęsė mintį, kad visuomenų vaidmens tyrinėjimai padėtų išspręsti ne vieną XVI—XVII a. kultūros problemą. V. Raudeliūnas kėlė klausimą dėl neatidėliotinio Lietuvos istorijos bibliografijos rengimo bei spausdinimo. Konferencijos pabaigoje vėl eilinį kartą kalbėta, kad reiktų spausdinti pranešimus (juos leisti pasiryžusi „Mokslo“ leidykla), tačiau ir šiais metais, kaip ir 1987 m., vežimas toje pačioje vietoje.

I. Lukšaitė

KONFERENCIJA VINCO KUDIRKOS 130-OSIOMS GIMIMO METINĖMS IR „VARPO“ ŠIMTMEČIUI PAMINĖTI

1989 m. sausio 18 d. Lietuvos MA didžiojoje posėdžių salėje įvyko mokslinė konferencija, skirta įžymaus lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjo Vinco Kudirkos 130-osioms gimimo metinėms ir „Varpo“ šimtmečiui paminėti. Konferenciją surengė Lietuvos MA Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos ir literatūros institutai.

Konferenciją pradėjo lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius, akademikas, filol. m. dr. J. Lankutis. Susirinkusieji iš klausė 15 pranešimų: filol. m. kand. J. LebiŃkos „Vincas Kudirka — „Varpo“ siela“, filol. m. dr. prof. V. Areškos „Tautos kultūros problema „Varpe“, ist. m. dr. prof. L. Mulevičiaus „Varpo“ ekonominė programa“, ist. m. kand. E. Vidmanto „Varpo“ politinė programa“, filos. m. dr. prof. R. Plečkaičio „Varpo“ pozityvizmas“, ist. m. kand. R. Vėbros „Varpo“ turinio struktūra“, R. Miknio „Varpas“ ir lietuvių demokratų partija“, nario koresp., ist. m. dr. V. Merkio „Varpas“ kaip įkaltis knygnešių bylose“, filol. m. kand. doc. A. Vaitiekūnienės „Inteligencijos savimonės išraiška varpininkų grožinėje kūryboje“, filol. m. kand. J. Žekaitės „Varpo“ literatūrinė programa“, filol. m. kand. doc. I. Slavinskaitės „Nuo „Aušros“ iki „Varpo“: tautinės nuostatos semantika ir raida“, ist. m. kand. doc. V. Žemaičio „Vincas Kudirkos etinės pažiūros“, filol. m. kand. doc. J. Bulotos „Varpo“ satyra“, filol. m. dr. prof. J. Palionio „Varpo“ vaidmuo lietuvių bendrinės kalbos istorijoje“, filol. m. dr. A. Zalatoriaus „Vincas Kudirka ir mes“.

Baigiamajame žodyje V. Merkys pažymėjo, jog konferencijoje išryškėjo naujas požiūris į XIX a. tautinį sąjūdį nusikratant Rusijos carizmo jungo ir ypatingą inteligentijos vaidmenį ugdant tautinę savimonę. Sia linkme būtina ir toliau tęsti tyrinėjimus. Pranešimų medžiagą nutarta išleisti atskiru leidiniu.

R. Miknys

ALYTUI SKIRTA KONFERENCIJA

1989 m. sausio 27 d. Alytuje įvyko mokslinė konferencija „Alytus — Dainavos centras“, skirta 400-osioms Alytaus ekonomijos metinėms paminėti. Konferencijoje pranešimus skaitė Lietuvos MA Lietuvos istorijos instituto Feodalizmo istorijos skyriaus moksliniai bendradarbiai: ist. m. kand. E. Gudavičius („Alytaus žemė XIV—XV a.“), ist. m. dr. A. Tyla („Alytaus ekonomijos val-

dymas XVI—XVIII a.“), Z. Kiaupa („Alytus XVI a.: miestelis ir miestas“), E. Rimša („Alytaus miesto herbas ir antspaudai“), A. Baliulis („Alytaus miesto aktų knygos — miestiečių gyvenimo veidrodis, XVIII a.“). Be to, pranešimus skaitė Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto Urbanistikos sektoriaus vedėjas architekt. m. kand. A. Miškinis („Alytaus urbanistinės raidos bruožai“), Vilniaus un-to prof. biol. m. dr. G. Česnys („Alytiškių rasiinė istorija“), Alytaus II parapijos klebonas kun. P. Račiūnas („Fragmentai iš Alytaus bažnyčios istorijos“). Beveik visi pranešimai išspausdinti straipsnių rinkinyje „Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai“ (V., „Mokslas“, 1989. 140 p.).

Prieš konferenciją įvyko naujų Alytaus miesto LDT Vykdomojo komiteto rūmų — rotušės — atidarymo iškilnės. Jos bokšte iškelta tautinė vėliava.

A. Baliulis

ISTORIKO KONSTANTINO AVIZONIO 80 METŲ SUKAKTIES MINEJIMAS

1989 m. sausio 31 d. Lietuvos MA Lietuvos istorijos institute Lietuvos istorijos draugija surengė Konstantino Avizonio (1909.I.29—1969.IV.20) 80-mečio minėjimą. Įžanginiame žodyje Lietuvos istorijos draugijos pirmininkas prof. B. Dundulis pažymėjo, kad šis minėjimas rodo didelius mūsų visuomenės pokyčius, nes prieš 45 metus iš Lietuvos pasitraukusią didelę grupę jos istorikų iki pastarojo meto iš tiesų ignoravo Tarybų Lietuvos istorijos mokslas. Dėl to patyrė didelių nuostolių. Profesorius pabrėžė, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienyje sukurti darbai, tarp jų ir K. Avizonio, priklauso Lietuvos istorijai.

Pranešimą „Profesoriaus daktaro Konstantino Avizonio gyvenimas ir mokslo darbai“ skaitė ist. m. dr. A. Tyla. Pranešėjas atkreipė dėmesį į Avizonių giminės genealogiją, į tai, kad ši valstiečių giminė kilo iš ne vieną kultūros veikėją davusio vidurio Lietuvos šiaurės. Iš 8 Jono Avizonio, Konstantino senelio, vaikų net 5 atitrūko nuo tradicinio žemdirbio darbo ir atsidėjo medicinai, švietimui, kultūrai. Iškiliausias tarp jų buvo Petras, jubilato tėvas. Jis daug pasiekė ne tik savo specialybėje (buvo vienas žymiausių gydytojų okulistų), bet ir mokslo, švietimo bei kultūros srityje. Motina — Sofija Gruzdytė-Avizonienė — buvo baigusi Tartu universiteto akušerių ir masažisčių kursus. Šioje šeimoje gimė 4 vaikai. Vyriausias sūnus Jonas, inžinierius, 1941.XI.30 mirė tremtyje Rusijoje. Antras sūnus Vytautas, gydytojas, ir jauniausioji duktė Birutė, ekonomistė, po karo atsidūrė JAV ir sėkmingai ten darbavosi.

Jauniausias iš brolių, Konstantinas, 1927 m. pradėjo studijuoti istoriją Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Vėliau studijas tęsė Berlyne; ten 1932 m. apgynė daktaro disertaciją. Grįžęs į Lietuvą, K. Avizonis nutarė toliau tyrinėti Lietuvos bajorijos luomą nelabai tuomet tarp istorikų populiariu XVI a. pabaigos—XVII a. Lietuvos istorijos laikotarpiu. Jis rinko medžiagą Lenkijos ir Lietuvos archyvuose, dėstė istoriją įvairiose mokyklose, o atkūrus Vilniuje lietuvišką universitetą, buvo paskirtas Humanitarinių mokslų fakulteto Lietuvos istorijos katedros docentu.

Pranešėjas pažymėjo, kad vos 30 m. K. Avizonis jau buvo pasiekęs nepaprastai daug — parašęs dvi dideles monografijas: „Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385“ (Berlin, 1932) ir „Bajorai valstybiniam Lietuvos gyvenime Vazų laikais“ (Kaunas, 1940) bei daugybę straipsnių. Ypač reikia paminėti jo Lenkijoje rastus Lietuvos kanclerio S. A. Radvilos 1653—1655 m. atsiminimus, paskelbtus 1941 m., „Lietuvos praeityje“. Galima tik įsivaizduoti, kiek jis dar būtų pasiekęs, jei ne karas, kuris jį atitraukė nuo surinktos medžiagos ir šaltinių.

1944 m. vasarą, atsiminiam vyriausio brolio Jono likimą, K. Avizonis pasitraukė į Vakarų. Kurį laiką dirbo Vokietijoje, o nuo 1949 m. gyveno JAV ir dėstė Š. Karolinoje esančiame Elono koledže ir Kanzo universitete. Čia skaitė viduramžių Rusijos ir Pabaltijo, daugiausia Lietuvos, istorijos kursus, pelnė studentų ir bendradarbių pagarbą.

Emigracijoje nenutraukė mokslinio tyrimo darbo. Neprieidamas prie svar-

biausių šaltinių ir Lietuvoje likusių išrašų, daugiau rėmėsi kompiliaciniu principu. Iš tokių darbų paminėtini šie: „Lietuvos statutai“, „Baudžiavų istorija Lietuvoje“, „Lietuvos istorija: XVII amžius“. Atskirai reikia pasakyti apie parengtą „Terminų žodyną“. Tai pirmas mėginimas suvienodinti lietuvišką istorijos terminiją.

Pranešėjas smulkiai apibūdino ir įvertino kiekvieną iš čia išvardytų, taip pat ir kai kuriuos kitus K. Avizonio darbus.

K. Avizonis buvo Pabaltijo instituto Bonoje narys, priklausė daugeliui lietuvių ir amerikiečių mokslo draugijų, organizacijų. 1975—1982 m. žmonos Angelės rūpesčiu JAV buvo išleistas K. Avizonio rinktinių raštų tritomis.

Baigdamas A. Tyla pažymėjo: „reikia pripažinti, kad prof. Konstantino Avizonio darbai yra svarus indėlis į lietuvių istoriografiją. Jis pradėjo naują Lietuvos istorijos XVI a. pabaigos ir XVII a. vidurio etapą, įvesdamas naujus šaltinius ir iškeldamas naujas problemas dėl tos valstybės vidaus ir tarptautinio gyvenimo vertinimo“.

Minėjimo pabaigoje profesoriai J. Palionis, R. Žiugžda ir B. Dundulis pasidalijo prisiminimais apie K. Avizonį — savo mokytoją, dėstytoją ir bendradarbį, pabrėžė jo darbštumą, kultūringumą ir erudiciją.

Baigiamajame žodyje prof. B. Dundulis išreiškė visų susirinkusiųjų viltį, kad šis minėjimas pradės plačiau įjungti į Lietuvos istoriografiją ir kitus iševijos istorikus.

E. Meilus

PAMINĖTA LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO DIENA

1989 m. vasario 16 d. Vilniuje, Akademiniam teatre, įvyko iškilminga konferencija-minėjimas, skirta tautos šventei — Lietuvos valstybės atkūrimo dienai — pažymėti. Sventiškai papuoštoje scenoje sėdėjo Respublikos vyriausybės ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio vadovybės atstovai.

Pradžios žodį tarė Lietuvos istorijos instituto direktorius V. Merkys, kalbėjo LKP CK pirmasis sekretorius A. Brazauskas. Pranešimus skaitė: B. Genzelis „Tauta ir suverenitetas“, A. Eidintas „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. posėdžio protokolas“, C. Laurinavičius „Lietuvos—Tarybų Rusijos 1920 metų taikos sutartis“, L. Truska „Lenininis tautų apsisprendimo principas: Vasario 16-oji ir dabartis“. Poetinį žodį tarė Just. Marcinkevičius.

Aktorius L. Noreika po antrojo pranešimo perskaitė Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. protokolą (jį skaitant ir salė, ir prezidiumas atsistojo), po trečiojo — Lietuvos—Tarybų Rusijos 1920 m. sutarties ištrauką.

Visus pasisakymus ir pranešimus lydėjo plojimai. Minėjimo pabaigoje dalyviai sugiedojo Tautišką giesmę. Iškilmes tiesiogiai transliavo Lietuvos televizija.

V. Milius

KONFERENCIJA, SKIRTA BIRŽŲ MIESTO 400-OSIOMS METINĖMS

1989 m. sukako 400 metų, kai Biržų miestui buvo suteikta Magdeburgo, arba savivaldos, teisė. Ta proga 1989 m. kovo 9—11 d. Biržų kultūros muziejus organizavo mokslinę konferenciją „Biržai keturių šimtmečių šviesoje“. Pranešimus padarė Lietuvos ir Lenkijos istorikai bei kitų sričių specialistai. Buvo perskaityti tokie pranešimai: A. Baublio „Istorinė Biržų muziejaus veiklos apžvalga“, V. Raudeliūno „Biržų miesto savivaldos privilegija“, E. Rimšos „Biržų miesto herbas“, M. Malčevskos-Kaminskos „Biržų Radvilų genealogija“, A. Tylos „Biržai XVII a. vidurio politinės krizės metu“, H. Visnerio „Biržų reikšmė ginant Lietuvą nuo švedų“, T. Vasilevskio „Biržų pilis Europos pilių šviesoje“, I. Solkovskos-Kuras ir S. Kuraso „Medžiaga Biržų miesto ir kunigaikštystės istorijai Lenkijos archyvų fonduose“, A. Baliulio „Biržai XVII a. antrojo pusėje—XVIII a.“, L. Mulevičiaus „Biržų dvaras XIX a.“, M. Kosmano „Biržai — reformacijos centras“, S. Pinkaus „Naujausi Biržų pilies tyrinėjimo duomenys“, J. Genio „Herbiniai Biržų kokliai“, J. Balčiūno

„Astravo senkapio tyrimai“, E. Ivanauskio „Talerių ir kitų nominalių monetų kursas pagal Biržų dvaro teismo knygų bylas“, E. Purlio „Biržų pilies restauravimas“, A. Baublio „Numizmatinė medžiaga Biržų krašto archeologiniuose paminkluose“.

Tai buvo bene pirma rajono muziejaus pastangomis surengta tarptautinė konferencija, pasižymėjusi nepriekiaištingu organizuotumu.

A. Tyla

KONFERENCIJA „PAPROČIAI LIAUDIES KULTŪROJE“

1989 m. kovo 30 d. Mokslinis metodinis kultūros centras Vilniuje, Meno darbuotojų rūmuose, surengė mokslinę konferenciją, skirtą lietuvių papročiams nagrinėti. Jos organizatorius — to centro Liaudies kūrybos palikimo sektoriaus vedėjas J. Kudirka. Dalyvavo tyrėjai, kultūros įstaigų darbuotojai.

Konferenciją pradėjęs Kultūros centro direktorius J. Mikutavičius paminėjo anksčiau surengtas dvi konferencijas, dabartinės klausytojų ir pranešėjų sudėtį.

Pranešimus skaitė J. Kudirka (Kultūros centras) — „Papročiai — žmogaus dvasinės kultūros dalis“, R. Račiūnaitė (Kultūros centras) — „Dorovinės vertybės krikštynų papročiuose“, A. Vyšniauskaitė (LII) — „Dovanos ir dovanojimai lietuvių vestuvėse“, D. Račiūnaitė (Lietuvos konservatorija) — „Laukų lankymo giesmės“, R. Astrauskas (Lietuvos konservatorija) — „Apeigos ir muzikos santykis kalendoriniame folklore“, R. Apanavičius (Lietuvos konservatorija) — „Tradiciniai muzikos instrumentai ganymo papročiuose“, I. Sileikienė (Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fak-tai) — „Atneštiniai muzikos instrumentai lietuvių liaudies papročiuose“, E. Rimša (LII) — „Lietuvos diduomenės laidojimo papročiai“, L. Vaitkuskienė (LII) — „Senųjų Lietuvos gyventojų laidojimo papročiai (iki XIII a.)“, V. Urbanavičius (LII) — „Laidojimo papročiai Lietuvoje XIV—XVI a.“.

Diskusijose I. Cepienė, R. Jokubaitytė, J. Kudirka, V. Milius, L. Purlienė, V. Samulionienė, I. Seliukaitė, V. Stanikūnas, V. Visockienė, A. Vyšniauskaitė, A. Zarskus kalbėjo apie etnografinės medžiagos rinkimą, naujų tyrimų kryptis, tradicinių papročių panaudojimą pastaraisiais dešimtmečiais ir mūsų dienomis. Baigiamajame žodyje J. Mikutavičius kreipėsi į periferijos kultūros darbuotojus ir prašė rinkti duomenis iš senųjų gyventojų apie tradicinius papročius. Konferencijos pranešimus numatoma išleisti atskiru leidiniu.

V. Milius

EUSTACHIJAUS TIŠKEVIČIAUS 175-ŪJŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIMAS

Lietuvos mokslininkų rūmai, Istorijos ir etnografijos, Dailės, Vilniaus universiteto Mokslo muziejai ir Lietuvos istorijos, Lietuvos archeologijos draugijos 1989 m. balandžio 11 d. MA Prezidiumo salėje surengė archeologo ir muziejininko Eustachijaus Tiškevičiaus 175-ųjų gimimo metinių minėjimą. Veikė E. Tiškevičiaus atminimui skirta paroda, kurioje buvo eksponuojama jo parašyti darbai, Vilniaus Senienų muziejaus litografiniai vaizdai, Istorijos ir etnografijos muziejuje laikomi E. Tiškevičiaus Svedijoje įsigyti archeologijos radiniai. Pranešimus apie E. Tiškevičiaus archeologinę veiklą, Senienų muziejaus steigimą bei apie Archeologijos komisijos veiklą padarė archeologas E. Svetikas, muziejininkas R. Budrys, istorikas E. Aleksandravičius. Minėjime koncertavo Mokslininkų rūmų saviveiklos atlikėjai. E. Tiškevičiui skirta paroda nuo balandžio 16 iki gegužės 16 d. veikė ir Vilniaus universiteto Mokslo muziejuje.

A. Kuncevičius

ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJA KLAIPĖDOJE

1989 m. balandžio 19 ir 20 d. Klaipėdoje įvyko tarprespublikinė archeologų konferencija „Vakarų baltų archeologija ir istorija“. Ją organizavo Klaipėdos kraštytyros muziejus su Paminklų restauravimo-projektavimo instituto Klaipėdos

skryriumi bei Lietuvos archeologijos draugija. Dalyvavo kai kurie Klaipėdos, Kretingos, Mažeikių, Kauno, Telšių, Vilniaus, Rygos, Minsko, Maskvos archeologai ir muziejininkai. Pranešimuose buvo aiškinamasi 4 klausimai: Lietuvos pajūrio ir Zemaitijos archeologija ir etniniai procesai; prūsų ir jotvingių archeologija; baltų genčių pasaulėžiūra; miestų kilmė ir miestiečių kultūra. Iš Lietuvos MA Lietuvos istorijos instituto pranešimus skaitė A. Girininkas su G. Motūza („Lietuvos geologinė sandara ir etnogenezė“), L. Vaitkuskienė („Dėl kuršių etninės teritorijos rytinių ribų Zemaitijoje (I tūkstantm. pirmoji pusė)“, A. Tautavičius („Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V—VIII a. Zemaitijoje“) ir V. Simėnas („Videvutis — legenda ar tikrovė?“), Vilniaus un-to prof. M. Michelbertas („Vakarų Lietuvos apgyvendinimas senajame geležies amžiuje ir kai kurie šio regiono etninės istorijos klausimai“).

Diskusijose pasikeista nuomonėmis daugiausia dėl baltų genčių pasaulėžiūros bei prūsų ir jotvingių etninės istorijos.

Konferencijos pranešimai paskelbti knygoje „Vakarų baltų archeologija ir istorija“ (Klaipėda, 1989. 160 p.: iliustr. Ats. red. V. Žulkus, kuris ir sudarė šį leidinį).

A. Tautavičius

KAUNO UNIVERSITETUI ATKURTI SKIRTA KONFERENCIJA

1989 m. balandžio 26—28 d. Kauno Politinio švietimo namuose įvyko mokslinė konferencija „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“. Ją pradėjo buvęs Kauno universiteto darbuotojai: kaunietis prof. Jurgis Vidmantas ir mokslininkas iš Detroito universiteto (JAV) Adolfas Damašis.

Konferencijoje dalyvavo profesoriai A. Cižas, V. Ragulskienė, V. Vaitkus, J. Staniškis, akademikai A. Buračas, V. Statulevičius, J. Vilemas, „Aukuro“ klubo pirmininkas G. Kostkevičius ir daug kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų bei Mokslų Akademijos darbuotojų. Dalyvavo taip pat mokslininkų lietuvių iš JAV, Kanados ir kitų šalių: žinomas informatikos specialistas iš Kalifornijos universiteto prof. Algirdas Avižienis, Indianos universiteto Fort Vaine (JAV) Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. Julius Smulkštys, filologas iš Iliojaus universiteto Čikagoje prof. Bronius Vaškelis, antropologė iš Kalifornijos universiteto Liucija Baškauskaitė, Naujosios Anglijos koledžo (JAV) prof. Rimas Kalvaitis. Užsienio lietuviai dalyvavo ne „svečių teisėmis“. Konkrecių suilymų turintys jų pranešimai rodė susirūpinimą savo tėvynės mokslo ateitimi.

Tris dienas skaitomų pranešimų pagrindinis klausimas buvo, koks Universitetas Lietuvai reikalingiausias ir kaip reikia atkurti Kauno universitetą. Buvo siūlomi amerikinio ir europinio (tradicinio) Universiteto modeliai. Lietuviai iš kitų šalių dažniausiai pasisakė už amerikinio tipo Universitetą, kai pirmuosius dvejus metus studentai lavinasi, mokosi kalbų, kaupia savarankiško darbo įgūdžius ir per tą laiką pasirenka specialybę. Daugelio nuomone, studentus reikėtų ugdyti savarankiškai mąstančiais, tautiškai susipratusiai, demokratiškais žmonėmis, pamilusiai mokslą, turėtų vyrauti humanitariniai mokslai. Akad. J. Vilemas iškėlė mintį Mokslų Akademiją sujungti su Universitetu. Kai kas pareiškė sumanymų įkurti universitetus Klaipėdoje ir kituose didžiausiuose Lietuvos miestuose.

Konferencijos dalyviai priėmė aktą ir rezoliuciją dėl Kauno universiteto atkūrimo (jis pradėjo veikti 1989/90 m. m.). Buvo priimta rezoliucija dėl pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centro Kaune įkūrimo (priimtas steigiamasis statutas). Jeigu būtų užtikrinta dėstytojų ir studentų akademinė laisvė, užsienio lietuviai sutiko prisidėti prie Kauno universiteto atkūrimo ir jame dėstyti.

Konferencijoje pranešimus skaitė ir diskusijoje kalbėjo Lietuvos istorijos instituto darbuotojai: R. Merkienė, L. Mulevičius, A. Tupčiauskas. Konferencijos pranešimai išspausdinti¹.

L. Mulevičius

¹ Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas. Mokslinė konferencija. Kaunas, 1989 m. balandžio 26—28 d. K., 1989. 82 p.

SEMINARAS „MOKSLO IR TECHNIKOS VAIDMUO FORMUOJANT TAUTINĘ SAVIMONĘ“

Tokia tema respublikinį seminarą 1989 m. gegužės 12 d. Lietuvos MA Centrinuose rūmuose organizavo Lietuvos MA Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos mokslo ir technikos istorijos probleminė taryba, Lietuvos inžinierių draugijos atkūrimo iniciatyvinė grupė. Pranešimus skaitė: ist. m. kand. A. Liekis — „Tautos savimonė ir istorija“, fil. m. kand. K. Malinauskas — „Mokslas — kaip nacionalinės savimonės ugdytojas“, techn. m. kand. J. Zujus — „Mokslo informacinis vaidmuo formuojant tautos savimonę“, TSRS MA akad. K. Ragulskis — „Mokslo ir progreso perspektyvos Lietuvoje“, techn. m. kand. L. Radzevičius — „Mokslinė techninė politika ir jos ypatumai šiandieninėmis sąlygomis“, Lietuvos MA narys koresp. V. Gudelis — „Geografijos mokslo vaidmuo tautinės savimonės ir nacionalinės kultūros raidoje“, Lietuvos MA narys koresp. M. Strukčinskas — „Žemės ūkio mokslai ir tautinės savimonės formavimasis nuo XIX a. antrosios pusės“, žemės ū. m. kand. V. Stukys — „Mokslas ir technologija“, techn. m. dr. J. Gecevičius — „Tautinė pramonė ir jos ugdymas Lietuvoje“, inž. R. Dainys — „Prioritetinės gamybos šakos Lietuvoje“, ekon. m. kand. A. Rutkauskas — „Mokslo ir technikos pažangos vaidmuo formuojant harmoningą tautą“, ekon. m. kand. A. Makštutis — „Zmonių veiklos efektyvumo ribos“, techn. m. dr. G. Merčiukaitis — „Visuomeninės organizacijos ir mokslo, technikos pažanga“, ist. m. kand. J. Daugytė — „Lietuvos mokslininkai mokslometrinio aspekto“, iiz. m. kand. H. Jonaitis — „Mokyklos vaidmuo formuojant tautos savimonę Lietuvos Respublikoje (1919—1940 m.)“.

A. Liekis

KONFERENCIJA BALTIJOS VALSTYBIŲ ISTORIJS KLAUSIMAIS

1989 m. gegužės 31—birželio 1 d. Lietuvos MA Prezidiumo salėje įvyko sąjunginė mokslinė konferencija „Pabaltijo valstybių vidaus ir užsienio politikos problemos Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir jo pradžioje“. Konferenciją, kurios darbe dalyvavo Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Maskvos mokslininkai, surengė Lietuvos MA Lietuvos istorijos institutas.

Konferenciją pradėjo Respublikos Mokslų Akademijos prezidentas J. Požėla. Pirmosios dienos posėdyje buvo perskaityti 7 pranešimai. Pranešimą tema „TSRS—Vokietijos 1939 m. sutartis ir Pabaltijo valstybių likimas“ padarė Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius V. Baltrūnas, apibendrinęs LKP CK vadovybės nuomonę dėl lemtingų 1939—1940 m. įvykių. Pranešimus dar skaitė S. Slučas (Maskva) „Kam Hitleriui reikėjo nepuolimo pakto su Stalinu?“, ist. m. daktarai D. Nažafovas (Maskva) „JAV ir Maskvos derybos 1939 m.“, Z. Belousova (Maskva) „TSRS—Vokietijos 1939 m. derybos pagal Prancūzijos diplomatinis dokumentus“, R. Iličina (Maskva) „Ar buvo galima išvengti Tautų Sąjungos žlugimo 1939 m.?“, ist. m. kand. V. Žalys (Vilnius) „Lietuvos centrinio valstybinio archyvo dokumentai apie Vokietijos ir TSRS įtakos sferų pasididijimą Pabaltijyje 1939 m.“ Teisės m. kand. V. Vadapalo (Vilnius) pranešimą „TSRS—Vokietijos slaptieji sandėriai ir tarptautinė teisinė senatis“ perskaitė Lietuvos istorijos instituto j. m. b. E. Meilus.

Antrąją konferencijos dieną perskaityti 8 pranešimai: ist. m. dr. R. Žepkaitė (Vilnius) „Lietuvos ir TSRS 1939 m. savitarpio pagalbos sutartis“, ist. m. kand. prof. A. Gaigalaitė (Vilnius) „Lietuvos užsienio prekyba 1939—1940 m.“, ist. m. kandidatai V. Kancevičius (Vilnius) „Karas Europoje ir Lietuva (1940.05.10—06.15)“, G. Rudis (Vilnius) „TSRS vyriausybės 1940.06.14 ultimatas Lietuvai: priežastys, esmė, padariniai“, L. Truska (Vilnius) „Lietuvos ekonominė padėtis 1939—1940 m.“, R. Cepas (Vilnius) „Revoliucinis judėjimas Lietuvoje 1939—1940 m.“, K. Arjaka (Talinas) „TSRS ir Estijos 1939 m. savitarpio pagalbos sutartis“, M. Ilmiarvas (Viljandis) „TSRS—Suomijos karas ir Estija“.

Daugelis skaitytų pranešimų sukėlė mokslines diskusijas, kuriose ypač aktyviai dalyvavo Latvijos istorikai. Plačiai diskutuota dėl 1939 m. rudens ir 1940 m.

vasaros įvykių Pabaltijyje sąryšio, aptartos Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekonominės bei vidaus politinės padėties problemos. Apibendrinamas konferencijos darbas, Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas A. Eidintas pažymėjo, kad Maskvos ir Pabaltijo istorikų diskusijose dėl aktualių 1939—1940 m. įvykių išryškėjo bendri sąlyčio taškai ir akivaizdus siekimas nusimesti senų stereotipų našta.

Konferencijos dalyviai priėmė kreipimąsi į TSRS liaudies deputatų suvažiavimą. Jame konstatavo: moksliniu požiūriu nėra pagrindo abejoti, jog egzistavo slaptas Stalino ir Hitlerio suokalbis dėl nepriklausomų Lietuvos, Latvijos bei Estijos valstybių. Kreipimesi reikalaujama, kad Tarybų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavimas pasmerktų TSRS ir Vokietijos slaptus sandėrius bei pripažintų juos neteisėtais ir negaliojančiais (niekiniais) nuo jų pasirašymo.

G. Rudis, V. Žalys

LIETUVOS, LATVIJOS, ESTIJOS IR MASKVOS ISTORIKŲ KONFERENCIJOS PAREIŠKIMAS

1989 m. rugpjūčio 23 d. sukako 50 metų, kai buvo pasirašyta Tarybų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutartis, taip pat slaptas papildomas protokololas dėl Rytų Europos pasidalijimo įtakos sferomis. Konferencijos dalyviai konstatuoja, kad fašistinės ir stalininės vyriausybės slaptas suokalbis dėl nepriklausomų Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių moksliniu požiūriu nekelia abejonių. Stalininis diktatas, įtvirtintas slaptuosiuose TSRS ir Vokietijos protokoluose, taip pat 1940 m. birželio 14—16 d. ultimatumai Pabaltijo valstybių vyriausybėms ir neriboto tarybinės kariuomenės kontingento įvedimas lėmė nepriklausomų Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių žlugimą. Konferencijos dalyviai kreipiasi į liaudies deputatų suvažiavimą reikalaudami pasmerkti slaptuosius sandėrius, kuriuos pasirašė stalininė vyriausybė, ir paskelbti juos negaliojančiais nuo pasirašymo dienos.

Organizacinis komitetas ir
konferencijos dalyviai

DEŠIMTOJI BALTIJOS STUDIJŲ SKANDINAVIJOJE KONFERENCIJA

1989 m. birželio 7—10 d. Stokholme (Švedijoje) įvyko 10-oji Baltijos studijų Skandinavijoje konferencija, kurią surengė Skandinavijos Baltijos institutas ir Stokholmo universiteto Baltijos studijų centras. Tokios konferencijos rengiamos kas dveji metai. Jose dalyvauja įvairių šalių mokslininkai, tyrinėjantys trijų Pabaltijo respublikų (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) kultūrų klausimus. Kiekvienai konferencijai siūloma keletas pagrindinių temų, tačiau jeigu atsiranda norinčių padaryti pranešimus kitomis kultūros temomis, sudaromos atskiros sekcijos. Šiai konferencijai buvo pasiūlytos 3 personalijų temos: Maironis, Rainis ir Aspazija ir Hustas. Bet buvo nagrinėjamos ir kitos temos: istorija, lingvistika, religija ir bažnyčia, kultūra, menas ir architektūra, auklėjimas, muzikologija, archeologija ir ypač plačiai — Baltija šiandien. Darbas vyko 40-yje sekcijų (ta pačia tema buvo keletas) ir pirmoji — plenarinė.

Iš Lietuvos pranešimus skaitė 17 žmonių. Plenarinėje sekcijoje pranešimą „Pietryčių Pabaltijo baltai ir finai akmens amžiuje“ padarė Lietuvos MA Lietuvos istorijos in-to vadov. m. b. ist. m. dr. R. Rimantienė. 7 pranešimai buvo perskaityti Maironio tema. Tai fil. m. kand. A. Juozaičio („Maironis: Dievo ir istorijos vizijos“), doc. L. Jekentaitės („Būties dimensijos Maironio kūryboje“), doc. G. Miniotaitės („Moralinės vertės Maironio kūryboje“), filol. m. dr. K. Nastopkos („Personalinė išraiška lyriniuose Maironio veikaluose“), filol. m. kand. A. Degučio („Maironis viešajame Lietuvos gyvenime“), filol. m. dr. V. Kubiliaus („Maironis — pakylėtojo stiliaus kūrėjas“), filol. m. dr. I. Galinienė („Maironis ir tautinio atgimimo sąjūdis“). Be to, šiomis temomis pranešimus skaitė ir JAV gyvenantys R. Silbajoris bei L. Žilionytė.

Filol. m. dr. S. Gaižiūnas prisidėjo ir prie antros pasiūlytos temos: perskaitė pranešimą „Rainis ir Vydūnas“.

5 pranešimai buvo skirti Baltijos šiandienos temoms: akad. R. Rajecko („Lietuvos ekonomijos valdymo atkūrimas“), prof. M. A. Šliogerio („Nacija ir tėvynė“), prof. K. Prunskienės („Lietuvos suvereniteto ekonominiai aspektai“), R. Ozolo („Tautinio atgimimo kultūrinė situacija“) ir A. Cekuolio („Lietuvos politinė publicistika“).

Trys pranešimai perskaityti ir kultūros bei auklėjimo sekcijoje: asp. K. Mašiuo („Mokslinės pasaulėžiūros modernizavimas Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje“), filol. m. kand. D. Stančienės („S. Salkauskis Lietuvos filosofijoje“), I. L a u m e n s k a i t ė s („Tautinės kultūros raidos aspektai“).

Konferencija vyko Stokholmo naujajame universitete. Dalyviai buvo apgyvendinti studentų bendrabutyje, sudarytos sąlygos jiems susipažinti; vakarais vyko kultūriniai renginiai. Konferencijos pabaigoje miesto Rotušėje buvo surengtas dalyvių priėmimas.

R. Rimantienė

ISTORIKŲ SIMPOZIUMAS FALUNE (ŠVEDIJOJE)

1989 m. birželio 10–12 d. Švedijoje, Falune, įvyko VII Švedijos ir TSRS istorikų simpoziumas, skirtas prekybai, ankstyvajai industrializacijai, ekonominiams ryšiams bei istoriografijos problemoms. Buvo išklaudyta ir aptarta 15 pranešimų. Simpoziume dalyvavo Vilniaus, Rygos, Stokholmo, Maskvos, Upsalos, Geteborgo mokslininkai. A. Tyla skaitė pranešimą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio prekybos politinės sąlygos XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje“, V. Dorošenka—„Pramoninės žaliavos eksportas iš Rygos į Vakarus XVII—XVIII a.“ Dauguma pranešimų buvo skirta Švedijos istorijai.

A. Tyla

KONFERENCIJA „LIETUVA TREMTYJE“

1989 m. birželio 12 d. Vilniuje, Respublikinių profsąjungų kultūros rūmų didžiojoje salėje, įvyko Komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti ir Vilniaus tremtinių bendrijos organizuota konferencija, skirta 1941 m. birželio 14 d. ir pokario metų masinėms deportacijoms nagrinėti. Scenos fone kaboją didelis tamsus skydas su rašu „Lietuva 1941—1952“, jame pavaizduotame nuožulniame Vyties kryžiuje (tremties simboliuje) įrašytos didžiosios tremties vietos Sibire ir Šiaurėje. Konferenciją pradėjęs prof. J. Juzeliūnas papasakojo apie Lietuvos likimą paskutiniojo šimtmčio Europos istorijos fone, lietuvių tautos demografinius nuostolius XX a. viduryje, kėlė tirtiną klausimą: kodėl XIX a. antrojoje pusėje ir po Antrojo pasaulinio karo krašte atsirado tiek daug skundėjų.

Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorius L. Sabutis pranešime „1940—1953 metų tremtinių reabilitacijos procesas“ nagrinėjo keletą klausimų: kas respublikos vyriausybės daroma ir darytina dėl tremtinių reabilitavimo (juridiniai aktai, materialinės žalos atlyginimas, aprūpinimas pensijomis, moralinės skriaudos atitaisymas).

Partijos istorijos instituto direktorė prof. V. Kašauskienė pranešime „Archyvų dokumentai apie Lietuvos TSR gyventojų tremtį“ kalbėjo apie susijusių su tremtimi dokumentų kaupimą, nurodė, kad, vykdant trėmimus iš Lietuvos, pasinaudota 1940 m. analogiškų akcijų patirtimi vakarų Baltarusijoje ir vakarų Ukrainoje, iš kur buvo išvežta apie milijoną (10%) gyventojų. Partijos istorijos institute yra šiek tiek duomenų apie tremtis, represuotus asmenis. Tačiau tai tik nuotrupos, pvz.: karo metais tremtinių iš Altajaus į Maskvą J. Paleckui ir J. Vaišnoriui rašyti laišakai, atspindintys jų materialinę būklę, informacijos apie pokario Lietuvos politinę padėtį, instrukcijos dėl išvežtų žmonių turto perėmimo, pažymos apie kai kurių apskričių tremtinius, yra dokumentų apie kolektyvizacijos ir tremties ryšį 1949 m., trėmimų vykdytojų rašytų raštų, šiek tiek trėmimų statistikos.

Ist. m. kand. L. Truska pranešime „Tremtis ir Lietuvos istorijos mokslo uždaviniai“ pažymėjo, kad tremtis — stalinizmo apraiška, padariusi žalos tautoms, tai balta istorijos dėmė. Daugiausia žinome apie 1941 m. tremtį, apie ją rašyta ir iševijoje. Lietuvos periodinėje spaudoje apie tremtis pradėta rašyti 1988 m. vasarą: tai tremtinių atsiminimai, paliestos rezistencijos forma, tremtinių skaičius, jų socialinė padėtis, trėmimų mechanizmas.

Techn. m. kand. P. Varanauskas pranešimas „Raudonųjų ir pokario metų partizanų antiparalelės“ pagrįstas tarybine spauda ir žmonių prisiminimais.

Teisės m. kand. P. A. Miškinis pranešimą „Tremtis ir kai kurios teisinės problemos“ pradėjo nuo 1940 m. Lietuvos įvykių vertinimo, kalbėjo apie represuotų asmenų apkaltinimą, tremtinių ir represuotų žmonių reabilitavimą, materialinių nuostolių jiems, taip pat nuo tremties pasitraukusių asmenų konfiskuoto turto atlyginimą.

Teisininkas J. Jurgelis pranešime „Tremtis ir kai kurios teisinės problemos“ kėlė klausimą „Už ką?“ ir teigė: vargu ar į jį bus atsakyta, nes tremtis yra atėjusi iš kitos dorovinės sistemos. Supažindino su kai kuriais trėmimų potvarkiais ir instrukcijomis. Ir po trėmimų įstatymai nebuvo panaikinti, o tik sustabdytas jų vykdymas. Aiškino ir vertino Respublikos vyriausybės praėjusių metų nutarimus dėl žalos atlyginimo tremtiniais, kalbėjo dėl tolesnės įstatymų leidybos, teisybės apie vykdytus nusikaltimus atskleidimo.

Filol. m. kand. K. Aleksynas pranešime „Tremties dainos“ paminėjo, kad naują gyvenimą atspindinti tautosaka pradėta kurti 1940 m. Net tremties vagonuose buvo eiliuojamos ir dainuojamos dainos. Tremties dainos kalba apie gimtojo krašto ilgesį. Dainuotos ir senosios autorinės dainos, kartais jos, taip pat tradicinės liaudies dainos buvo perkuriamos. Sukūrimo vietas rodo minimi geografiniai vardai. Ir Lietuvoje sukurtose dainose kalbama apie tremtį. Baigta mintimi, kad tremties dainas reikia surinkti, vienas tyrimo uždavinių būtų nustatyti jų autorius.

Techn. m. kand. R. S. Žukauskas pranešimą „Vilniaus tremtinių bendrijos veiklos problemos ir sunkumai“ pradėjo mintimi, kad Molotovo—Ribentropo paktas davė pradžią daugybei represijų. Jų tikslas — įbauginti tautas. Dabar vienos įstaigos tremtinių reikalus tvarko greitai, kitos — lėtai. Vilniaus tremtinių klubui priklauso apie 2000 asmenų. Į šį skaičių įtraukti buvę politiniai kaliniai, nes moteris ir vaikus trėmė, o jų šeimos galvas kartais siuntė į koncentracijos stovyklas. Pranešėjas siūlė įkurti tremtinių sąjungą, kuri rūpintųsi jų reikalais. Dabar nereikalingas principas „akis už akį“, tačiau represijų vykdytojai turėtų atgailauti. Tremtiniais svarbu ne vien materialinės, bet ir moralinės skriaudos atlyginimas.

Po pranešimų į klausimus dėl tremtinių reabilitavimo atsakė L. Sabutis.

Diskusijose D. Juknevičiūtė, A. Juška, Z. Juškevičius, V. Milius, V. Raudeičius, A. Skaisgiris kalbėjo dėl tolesnių tremties istorijos tyrimų, dokumentų skelbimo, dėl surinkimo ir paskelbimo dokumentų apie žmones, padėjusius tremtiniais, dėl Brežnevo laikų istorinės atminties genocido, Vilniaus tremtinių bendrijos veiklos, tremtinių palaikų parvežimo į Lietuvą, dėl galimybės naudotis archyvų medžiaga, tremtinių prisiminimų rašymo.

Tylos minute buvo pagerbtas genocido aukų atminimas. Priimtą keliolikos punktų konferencijos rezoliucija. Ją siūlyta paskeibti spaudoje. Pasibaigus konferencijai, jos dalyviai nuvyko į Istorijos ir etnografijos muziejų — į tremtims skirtos parodos atidarymą.

V. Milius

TARPTAUTINE KONFERENCIJA DUBLINE

1989 m. rugsėjo 15—21 d. Dubline (Airijoje) įvyko konferencija tema „Europos ir Anatolijos kultūrų transformavimas 4500—2500 m. pr. m. e.“, kurią pagal indoeuropiečių studijų programą surengė Kalifornijos universitetas (Los Andželas) kartu su Dublino universiteto koledžu. Konferencijai vadovavo Kalifornijos un-to prof. Marija Gimbutienė. Dalyvavo apie 60 žmonių.

Pagrindinės darbo kryptys buvo: bendrosios europėizavimosi problemos, Senosios Europos palikimas Airijoje ir jos indoeuropeizavimas, substratas Anatoli-

joje ir indoeuropiečiai, Senosios Europos elementų tąsa kalboje ir kultūroje, Kurganų kultūrų plitimas ir socialinės struktūros Juodosios ir Kaspijos jūrų pakrančių stepėse, Šiaurės ir Vidurio Europos indoeuropeizavimasis, mitologija, senoji metalurgija ir socialinės struktūros.

Lietuvai atstovavo Vilniaus un-to prof. dr. G. Česnys, Vilniaus Dailės akademijos dėstytojas A. Butrimas ir Istorijos in-to vadov. m. b. ist. dr. R. Rimantienė. Perskaityti 2 pranešimai: „Vėlyvoji rutulinių amforų kultūra ir jos žmonės Rytų Pabaltijyje archeologijos ir antropologijos požiūriu“ (R. Rimantienė, G. Česnys) ir „Senosios Europos substrato pėdsakai susidarant Pamarių kultūrai archeologijos ir antropologijos požiūriu“ (A. Butrimas, G. Česnys).

Be to, ekskursijose dalyviai buvo supažindinti su airių meno ir kultūros paminklais, ypač su akmens amžiaus kulto statiniais ir ankstyvosios krikščionybės keltų kultūra.

R. Rimantienė

AGRARINIO SIMPOZIUMO 22-OJI SESIJA

1989 m. spalio 11—14 d. Minske, Baltarusijos Mokslų Akademijos Istorijos institute, vyko sąjunginio simpoziumo agrarinės istorijos problemoms tirti 22-oji sesija, skirta miesto ir kaimo tarpusavio ryšiams ir jų raidai nagrinėti. Simpoziumą rengė TSRS MA Istorijos skyrius, TSRS Istorijos institutas ir Baltarusijos TSR MA Istorijos institutas. Organizacinį komitetą sudarė 35 įžymūs Tarybų Sąjungos istorikai agrarininkai. Lietuvai organizaciniame komitete atstovavo ist. m. dr. M. Jučas.

Pagal pateiktas tezes atrankos būdu autoriai buvo pakviesti į sesiją. Į spaustuvę išleista programa įtraukta 101 pranešimas ir 125 vadinamieji planuoti pasisakymai.

Tarp pirmojo ir antrojo plenarinio posėdžio buvo dirbama 5 sekcijose. I sekcija — TSRS valstietijos ir žemės ūkio istorija. Joje svarstytos šios problemos: „Agrarinė revoliucija Rusijoje“, „NEP-as ir kaimo raida“, „Lenininis kooperatinis planas ir žemės ūkio kolektyvizacija“ bei „Komandinės-administracinės sistemos žemės ūkyje susidarymas, funkcionavimas ir padariniai“. II sekcija — XIX a. antroji pusė—1917 m.— skirta problemai „Kapitalistinės Rusijos miesto ir kaimo politinė, ūkinė ir kultūrinė sąveika“. III sekcija — XIX a. pirmoji pusė. Nagrinėta problema „Valstiečių vieta ir reikšmė miesto infrastruktūroje“. IV sekcija — XVIII amžius, problema — „XVIII a. valstietijos kultūra“. V sekcija skirta laikotarpiui iki XVIII a. imtinai, problemos — „Kaimo ir miesto formavimasis: pirminės bendruomeninės vienybės suirimas. Miesto, kaip feodalinio valdymo centro, vaidmuo“, „Kaimas ir miesto rinka“, „Istorikų agrarininkų kūryba“.

Sesijoje dalyvavo 185 mokslininkai agrarininkai. Lietuvai atstovavo 6 žmonės. Iš jų 4 Lietuvos MA Lietuvos istorijos instituto bendradarbiai: L. Mulevičius, T. Bairašauskaitė, H. Sadžius, A. Soliūnas, Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTI bendradarbis V. Skebas ir LKP CK darbuotojas P. Arlauskas. Lietuvos atstovai buvo parengę tokius pranešimus: V. Skebas — „Komandinės-administracinės sistemos įtaka ekonominiam žemdirbių gyvenimui“, T. Bairašauskaitė — „Lietuvos valstiečių ūkių kolektyvizacijos užbaigimas 1950—1953 m.“, H. Sadžius — „Kolektyvizacija Lietuvoje: retrospektyvus žvilgsnis“, A. Soliūnas — „Antikolūkinės Lietuvos valstiečių nuotaikos ikikolūkiniame Lietuvos kaime“.

Sesijoje kalbėjo 3 Lietuvos atstovai. V. Skebas gvildeno komandinės-administracinės sistemos gajumo priežastis, pažymėjo, kad jų politinis pagrindas — vienpartiškas, supercentralizmas, supažindino su naujais Lietuvos agrarinės ekonomikos reiškiniais. H. Sadžius įvertino persitvarkymo laikotarpio literatūrą apie Lietuvos žemės ūkio raidą, parodė, kad šiuolaikinė istoriografija atmeta daugelį anksčiau suformuluotų Lietuvos agrarinės istorijos postulatų, taip pat kritikuoja ir marksizmo-leninizmo klasikų teiginius. A. Soliūnas analizavo Lietuvos valstiečių antikolūkinį nuotaikų priežastis, požiūrį į kolūkius apskritai ir pagrindė išvadą, kad kolektyvizacija įvyko ne dėl socialinės-ekonominės Lietuvos kaimo raidos, o buvo valstiečiams primesta. A. Soliūnas nesutiko su daugeliu kalbėjusių, jog stambus ūkis ir kolektyvizacija buvo būtini. Argumentuotai padarė išvadą, kad klaidingi ir nusikaltėliški ne tik kolektyvizacijos tempai ir metodai, bet tomis sąlygomis — ir pati stambaus ūkio organizavimo koncepcija.

Sesijos pranešimų tezės išleistos atskiru leidiniu (500 egz.)¹.

22-oji sesija nuo ankstesnių skyrėsi aktualesne tematika, drąsesniais pasisakymais. Pranešėjai, ypač nagrinėję tarybinį laikotarpį, rėmėsi nauja, anksčiau neretai draudžiama medžiaga, lietė neseniai dar buvusias užgintas temas. Tačiau buvo daug ir inertiškumo, sukaustytos minties. Tai labai neatitiko išaugusio visuomeninio politinio gyvenimo, ypač Pabaltijo respublikose, dinamiškumo ir turiningumo, šių dienų publicistikos.

23-oji sesija įvyks 1991 m. Sverdlovske. Bendra jos problema — „Valstiečių ūkio raida“.

A. Soliūnas

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIAI“

1989 m. spalio 13 d. Lietuvos MA Prezidiumo salėje prasidėjo mokslinė konferencija, skirta Lietuvos ir Lenkijos santykiams. Ją organizavo Lietuvos MA Lietuvos istorijos institutas, Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy ir Lietuvos draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija. Konferencijos pradžioje svečias prof. L. Brodovskis išreiškė viltį, jog Lietuvos ir Lenkijos istorikų susitikimai taps tradiciniais, leis plėsti ir gilinti mokslininkų bendradarbiavimą, taip pat ir rengiant vadovėlius.

Pirmą dieną buvo išklausti 4 pranešimai. Ist. m. dr. E. Gudavičius kalbėjo apie rytų Lietuvos XIII—XVI a. tautinius santykius. Autorius palietė lenkų gyventojų atsiradimo rytų Lietuvoje būdus ir priežastis (karo žygiai, prekybos augimas, miestų plėtimasis), taip pat pažymėjo, kad pirminių šaltinių yra nedaug ir jų duomenis galima traktuoti įvairiai.

Ist. m. dr. A. Tyla kalbėjo tema „Vilnius — LDK sostinė XVI—XVII a.“ Autorius trumpai aptarė Lietuvos valstybingumą po Liublino unijos, pažymėjo, jog Lietuva ir po 1569 m. išliko atskira valstybe, nors jos valstybingumas ir buvo apribotas. Taigi turime pagrindo ir toliau Vilnių laikyti sostine — svarbiausiu didelės valstybės politinio ir kultūrinio gyvenimo centru. Vilniaus, kaip LDK sostinės, funkcijos atitiko bendrą Lietuvos valstybingumo laipsnį.

Ist. m. kand. I. Lukšaitė palietė rašto ir šnekamosios kalbos problemą XVI—XVIII a. Lietuvoje. Kalbėdama apie bilingvizmo reikšmę atskirų Lietuvos gyventojų sluoksnių nutautėjimui, kartu pažymėjo, jog nagrinėjamoju laikotarpiu ir Lietuvos bajorija, ypač žemaičių (jau nekalbant apie valstietiją), dar kalbėjo lietuviškai ir nebuvo nutolusi nuo tautos kamieno. Bet laipsniškai lenkų kalba, iš pradžių vartojama tik viešajame valstybės gyvenime, paplito ir apėmė visas visuomeninio gyvenimo sferas.

Viešnia iš Varšuvos prof. E. Smulkova kalbėjo tema „Kalbos problema praktiniame katalikų bažnyčios pastoracijos darbe lietuvių-baltarusių-lenkų pasienyje“. Iš esmės ji palietė ne tiek istorijos, kiek kalbotyros aspektus. Pranešimo pabaigoje autorė išreiškė viltį, jog Vilniaus Arkikatedroje galėtų būti suteikta galimybė atlikinėti apeigas ir lenkų kalba.

Spalio 16 ir 17 d. konferencija toliau vyko Lietuvos istorijos instituto posėdžių salėje. Buvo išklausti dar 8 pranešimai. Ist. m. kand. E. Aleksandravičius nagrinėjo Rusijos valdžios mėginimus 1861 m. reformos išvakarėse atskirti lietuvius ir lenkus Lietuvos mokyklose. Autorius pažymėjo, kad caro administracijoje buvo savaime aiškus lietuvių ir lenkų bajorijos etnosocialinis atskirumas. Juo ir buvo grindžiami mėginimai apsaugoti Lietuvos bajorus nuo lenkų įtakos.

M. b. R. Miknys palietė iki šiol mažai nagrinėtą Vilniaus „autonomistų“ veiklą 1904—1905 m. Apersistojo prie istorinės ir etnografinės Lietuvos sampratos minėto laikotarpio politiniuose „autonomistų“ projektuose.

¹ Взаимосвязи города и деревни в их историческом развитии. XXII сессия Всесоюзного симпозиума по изучению проблем аграрной истории. Тезисы докладов и сообщений / АН СССР. Отделение истории. Институт истории СССР, Институт истории АН Бел. ССР. М., 1989. 252 с.

Iš svečių ist. m. daktarų M. Karpo ir M. Novakovskio iš dalies panašios tematikos pranešimų norėtusi išskirti pastarojo pranešimą „Lietuvos ir Lenkijos mėginimai susivienyti 1918—1939 m.“, iš esmės skirtą J. Pilsudskio asmenybei ir trumpai jo veiklos apžvalgai, liečiantį ir bendresnes to meto Europos politines realijas. Jo kolega skaitė pranešimą tema „Vilniaus „krajovcai“ ir atkreipė dėmesį į tam tikrą šios politines kultūrinės srovės atstovų idėjų renesansą dabartinėje Lenkijoje.

Ist. m. kand. A. Bacys pranešime „Lenkų tautinės mažumos pradžios mokyklos raida Lietuvoje 1920—1930 m.“ apžvelgė lenkiškų pradžios mokyklų būklę, mokymo lygį, mokyklų skaičiaus kitimo dinamiką bei priežastis.

Svečias iš Varšuvos A. Chodkevičius pateikė istoriografinę apžvalgą „Lietuvos ir Baltarusijos bažnyčios istorijos tyrinėjimų padėtis“. Pranešėjas ragino Lietuvos ir Lenkijos istorikus bendromis jėgomis imtis detalesnių ir gilesnių Lietuvos katalikų bažnyčios istorijos tyrinėjimų.

Viešnia E. Savicka perskaitė daugiau publicistinį negu mokslinį pranešimą „Rasų kapų šešėliai“.

Tos dienos konferencijos darbas buvo baigtas ist. m. kand. I. Petrauskienės pranešimu „Rytų Lietuvos lietuvių ir lenkų administracijos santykiai prieš Antrąjį pasaulinį karą“. Autorė nurodė nemaža faktų, kad lenkų administracija stengėsi suvaržyti Vilniaus ir Vilniaus krašto lietuvių kultūrinę veiklą, periodinės spaudos leidimą bei švietimą.

Paskutinę konferencijos dieną buvo išklausti 4 pranešimai. Ist. m. dr. R. Zepkaitė nagrinėjo temą „Vilniaus grįžimas Lietuvai 1939 m.“. Autorė pažymėjo: Lietuva atgavo Vilnių labai sudėtingomis tarptautinėmis sąlygomis; sutartis su Maskva dėl savitarpio pagalbos ir Vilniaus grąžinimo buvo kartu ir nepriklausomybės netekimo pradžia. Be to, atgavusiai Vilnių ir jo kraštą Lietuvai teko ir visa karo sukeltos sunkios jų ekonominės būklės našta. Ne visi krašto gyventojai, o ir daugelis visuomeninių bei sukarintų organizacijų buvo lojalūs Lietuvai. Taigi Vilnius grįžo kartu su savo problemomis, kurių dalis neišspręsta dar ir šiandien.

Teisės m. kand. V. Vadapalas pranešime nagrinėjo Vilniaus krašto teritorinės priklausomybės problemą tarptautinės teisės atžvilgiu. Nepretenduodamas į galutinį atsakymą, pažymėjo, kad generolo Želigovskio įvykdytas Vilniaus ir Vilniaus krašto užgrobimas prieštarauja tiek Tautų Sąjungos nuostatoms, tiek kitiems tarptautiniams susitarimams ir turi būti traktuojamas kaip agresijos aktas. Dėl 1939 m. Vilniaus grąžinimo Lietuvai pasakytina, jog Lietuva nenaudojo jėgos, o perėmė Vilnių ir jo kraštą iš Tarybų Sąjungos, kuri pagal 1920 m. Taikos sutartį pripažino Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai.

Dviejuose paskutiniuose pranešimuose svečiai iš Varšuvos C. Zolendkovskis ir A. Bagdonas daugiau socialiniu aspektu palietė lietuvių padėtį Lenkijoje po 1945 m. ir Lietuvos bei Lenkijos tarpusavio santykių 1956—1985 m. dinamiką ir dėsningumus.

Diskusijose kalbėjo 9 konferencijos dalyviai. Išsiskyrė profesorių M. Lukšienės ir V. Cekmono pasisakymai. M. Lukšienė kalbėjo apie mokyklos reformą ir naujų istorijos vadovėlių rengimą ir pakvietė lenkų mokslininkus bendradarbiauti sprendžiant šias problemas. V. Cekmonas pažymėjo, kad tam tikros „krajovcų“ ideologinės nuostatos leistų sėkmingai spręsti nūdienos problemas ugdant Lietuvos ir Baltarusijos lenkų pilietinę savimonę.

Pabaigoje prof. E. Smulkova lenkų delegacijos vardu padėkojo rengėjams už kvietimą dalyvauti. Baigdama konferenciją, ist. m. dr. R. Zepkaitė padėkojo dalyviams ir išreiškė viltį, jog šis susitikimas — gera būsimo bendradarbiavimo pradžia.

Z. Norkūnas

TRAKŲ MOKYKLOS SUKAKTIES MINĖJIMAS

1989 m. spalio 14 d. Lietuvos istorijos draugija, Lietuvos pedagogų draugija ir Trakų 2-oji vid. mokykla surengė vienos pirmųjų Lietuvoje Vytauto Didžiojo 1409 m. įkurtos Trakų parapiškos mokyklos 580 m. sukakties minėjimą. Ta proga šalia Trakų 2-osios vid. mokyklos atidengtas paminklinis akmuo. Mokyklos sa-

lėje įvykusį minėjamą pradėjo direktorius J. Bagdonas. Įžanginį žodį tarė Lietuvos istorijos draugijos pirmininkas prof. B. Dundulis.

Buvo perskaityti 4 pranešimai: Z. Kiaupos (LII) „Trakų pilys — Lietuvos kultūros židyns“, ist. m. kand. I. Lukšaitės (LII) „Trakų mokyklos pradžia“, doc. S. Mikulionio (VDA) „Kur buvo Trakų mokyklos iki XIX amžiaus?“, Lietuvos pedagogų draugijos pirmininko prof. J. Vaitkevičiaus „Mokykla ir tautos kultūra“.

Po pranešimų pasisakė kunigas V. Bružas, rajono laikraščio redaktorius J. Vercinkevičius ir kiti kalbėjo apie tautos atgimimo, kultūros ir mokyklos problemas. Taip pat sukakties proga buvo pasakyta ir sveikinimų. Pranešimus numato spausdinti Trakų raj. „Galvės“ laikraštis ir „Mokslo ir gyvenimo“ žurnalas.

Pabaigoje koncertavo Trakų ir Vilniaus moksleiviai.

E. Meilus

IKIKRIKŠČIONIŠKOSIOS LIETUVOS KULTŪROS TYRINĖTOJŲ FORUMAS

Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Kultūrologijos ir menotyros skyrius 1989 m. lapkričio 13—14 d. Vilniuje surengė respublikinę konferenciją, skirtą ikikrikščioniškajai Lietuvos kultūrai tyrinėti. Gausiai susirinkę dalyviai išklausė 21 pranešimą, kuriuos parengė įvairių mokslo sričių specialistai: A. Gaižutis — „Kultūros istorijos objekto klausimu“, A. Girininkas — „Rytų baltų kultūros susidarymo ypatumai“, L. Vaitkūnskienė — „Gintaras senovės baltų mene ir tikėjimuose“, V. Daugudis — „Pagoniškos šventyklos Lietuvoje“, G. Beresnevičius — „Sovijaus mitas — kaip senosios baltiškos kultūros šifras“, A. Patackas — „Baltai ir giria: landšafto įtaka pasaulėvaizdžiui“, A. Vyšniauskaitė — „Pagoniškos pasaulėžiūros atspindžiai kaimo kultūroje“, A. Mickevičius — „Baltų ir vikingų socialinės struktūros lyginamoji analizė“, E. Usačiovaitė — „Vieno liaudies ornamento morfologija“, V. Musteikis — „Raštas raštuose“, K. Grigas — „Mitologijos atgarsiai lietuvių frazeologijoje“, R. Bogdanas — „Nykštukas lietuvių tautosakoje“, V. Rimša — „Senovės lietuvių kultūros bruožai“, I. Narbutas — „Erdvės ir laiko savybės lietuvių mitinėje pasaulėžiūroje“, A. Uždavinys — „Pasaulio šventumas mitinėje pasaulėžiūroje“, V. Berenis — „Pagoniškos kultūros recepcija Lietuvos romantikų istorinėje kūryboje“, Z. Bieliauskas — „Lietuvių mitologijos rekonstrukcija A. J. Greimo darbuose“, V. Šimėnas — „V—VI a. Vidgario kapinyno, Šilutės raj., tyrinėjimų duomenys“, E. M. Zaikovskis — „Vyčio ženklų kilmė“, E. Ališanka — „Siuolaikinės poezijos ir mitologijos ryšio aspektas (remiantis V. Bložės poezija)“. Be to, buvo perskaitytas iš Čikagos atsiųstas kun. V. Bagdanavičiaus parašytas pranešimas „Lietuviško kopyltstulpio genezės klausimu“.

Diskusijose kalbėjo ir humanitarinių, ir tikslųjų, ir gamtos mokslų atstovai. Prieita prie bendros nuomonės, kad ikikrikščioniškoji baltų kultūra — labai svarbi visų baltų, taigi ir lietuvių, tautinės kultūros dalis, kurią privalu nuodugniai iširti. Nuspręsta jau kitais metais surengti tarptautinę konferenciją Vilniuje ir aptarti praėityje klestėjusią prūsų pagoniškąją kultūrą.

Konferencijos medžiaga — rengiamos knygos pamatas. Joje bus nagrinėjami ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūros klausimai.

L. Vaitkūnskienė

ISTORIJA ŠEŠTAJAME MOKSLO IR KŪRYBOS SIMPOZIUME

1989 m. lapkričio 22—26 d. Čikagoje įvyko šeštasis mokslo ir kūrybos simpoziumas. Tai tradicinis lietuvių išeivijos renginys, kuriame dalyvauja įvairiausių mokslo šakų atstovai. Šį kartą į jį įsijungė ir gausus Lietuvos mokslininkų būrys. Mokslinė simpoziumo dalis vyko Pasaulio lietuvių centre Lemonte. Istorijos mokslo problemas buvo svarstomos trijose sekcijose. Sekcijoje „Lietuvos istorija iki XIX amžiaus“ pranešimus skaitė: E. Lauenskaitė (Vilnius) —

„Ekonominės teorijos vystymasis Lietuvoje iki XIX amžiaus“, R. Mažeikaite (Toronto) — „Nenoriu, kad jie kovotų prieš mus mūsų pačių ginklais — popiežių bandymai reguliuoti prekybą su Pabaltijū“, J. Dainauskas (Čikaga) — „Vilniaus vyskupijos įsteigimo datos prieštaraivimai“.

Sekcijoje „XX amžiaus Lietuvos problemos“ pranešimus skaitė: R. Misiūnas (Niujorkas) — „XX amžiaus Lietuvos istorija“, V. Zalyš (Vilnius) — „Lietuva ir Baltijos antantė 1939—1940 m.“

Sekcijoje „Lietuva karo, okupacijos ir pokario verpetuose“ pranešimus skaitė: S. Sužiedėlis (Vašingtonas) — „Molotovo—Ribentropo paktas: Lietuva ir geopolitinė Europos tikrovė 1939 m.“, G. Rudis (Vilnius) — „Liaudies seimo rinkimai 1940 m.“, K. Girnius (Miunchenas) — „Adolfas Ramanauskas ir partizanų kovų koncepcijos“.

Istorijos sekcija galima vadinti ir Politinių mokslų sekcija. Joje pranešimus skaitė: A. Štromas (Hilsdalė) — „Sovietinės Pabaltijo aneksijos teisiniai aspektai“, T. Remėikis (Čikaga) — „1938 m. rugsėjis: Lietuvos vyriausybės nutarimas neimti Vilniaus“, A. E. Senas (Medisonas) — „Vėliausioji Molotovo—Ribentropo pakto istoriografija Lietuvoje“.

G. Rudis

LIETUVININKAI IR MAŽOJI LIETUVA AMZIAMS BĖGANT

Tokiu pavadinimu 1989 m. gruodžio 8—9 d. Klaipėdoje įvyko mokslinė praktinė konferencija. Ją surengė Klaipėdos Ievos Simonaitytės viešoji biblioteka ir lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“. Konferencija vyko pilnutėlėje bibliotekos salėje. Kartu su klaipėdiečiais dalyvavo iš įvairių Lietuvos miestų bei rajonų atvykę žmonės, kurių daugumos gyvenimas susijęs su Mažąja Lietuva.

Konferencijos pradžioje buvo pakelta Mažosios Lietuvos vėliava — pirmoji Mažosios Lietuvos vėliava, kurią išaudė vilnietė I. Sereikienė. Dailininkė I. Labutytė uždegė žvakę, atgaivindama šį seną Mažosios Lietuvos žmonių paprotį.

Įžanginėje konferencijos kalboje Mažosios Lietuvos seimelio vicepirmininkas V. Gocentas pasakė: „Džiaugiasi akys regėdamos tiek mokslo vyrų ir mokslo moterų, prisiekusių kraštotyrininkų. Sugužėjome į Ievos Simonaitytės biblioteką kaip tas vyskupo Glogaus deputacijonas, nuvykęs į Berlyno miestą 1878 metų gruodyje prieš Kalėdas, savo dainomis ir giesmėmis, lietuvininkų rūbais ginti lietuvių cėsorius ir cėsorienės akse“.

Konferencijoje perskaityta per 20 pranešimų įvairiomis temomis. Dauguma jų skirta Mažosios Lietuvos kelių šimtų metų istorijai. Ist. m. kand. A. Matulevičius pranešime „Tilžės ir apskrities valstiečių tautybė ir skaičius XVIII amžiuje“, remdamasis demografiniais tyrinėjimais bei H. Kenkelio „Tilžės apskrities valstiečių sąrašais prieš ir po 1709—1710 m. didžiojo maro“, nurodė, kad absoliuti dauguma Tilžės apskrities kaimo gyventojų buvo lietuviai. Be jų, gyveno vokiečių, lenkų. Šio pranešimo tąsa buvo fil. m. kand. V. Bagdonavičiaus pranešimas „Tautinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje“. Pranešėjas nurodė, kad Mažojoje Lietuvoje, ypač po 1871 m., buvo vykdoma stipri lietuvių germanizacija. Tam panaudota spauda, mokykla, bažnyčia, ekonominės priemonės. Jas taikė daugiausia prievarta. Lietuviai stengėsi priešintis germanizacijai. Nors šis priešinimasis neišaugo į platų nacionalinio išsivadavimo sąjūdį, tačiau tapo svarbia lietuvių, ypač kultūrinio, gyvenimo varomąja jėga. Buvo priešinamasi įvairiais būdais: peticijų rašymu valstybės institucijoms, įvairių draugijų kūrimu ir kt. Šioje veikloje iškilo įžymių Mažosios Lietuvos veikėjų (J. Zauerveinas, Vydūnas, V. Bruožis, M. Jankus ir kt.), puoselėjusių lietuvišką žodį, papročius, tautiškumą. Inžinierius kraštotyrininkas V. Silas apžvelgė Tilžės lituanistinių objektų lokalizaciją ir skaidrėmis iliustravo jų šiuolaikinę būklę. Filol. m. kand. J. Mališausko skaidrės ir komentarai buvo skirti Mažosios Lietuvos pilikalnių, alkaviečių, bažnyčių, pilių dabartinei būklei. Ped. m. kand. A. Juška pranešime palietė kunigų M. Mažvydo, D. Kleino, G. Ostermejerio ir kitų įnašą į Mažosios Lietuvos buitį, kultūrą, ypač lietuvių išsaugojimą. Fil. m. kand. A. Tytmonas papasakojo, kaip V. Mickevičius—Kapsukas vertino Martyną Jankų: nebuvo objektyvus, kartais M. Jankų priskirdavo net prie lietuviybės priešininkų. A. Tytmonas daro išvadą, kad V. Kap-

sukas M. Jankaus vaidmenį nušvietė paviršutiniškai ir vienpusiškai. Todėl reikia gilaus, kryptingo šio klausimo tolesnio tyrimo, kuris atskleistų kuo pilnesnę M. Jankaus veiklą bei išanalizuotų V. Kapsuko vertinimo darbus. Teisininko kraštotyrininko A. Dementiaus pranešimas buvo skirtas M. Remerio darbų apie Mažosios Lietuvos nacionalinio išsivadavimo sąjūdį analizei. Be to, aiškino M. Remerio indėlį į Nepriklausomos Lietuvos atstovavimą Hagos tarptautiniame tribunole svarstant Klaipėdos krašto klausimą.

Konferencijos dalyvių susidomėjimo susilaukė istoriko kraštotyrininko K. B u d g i n o pranešimas apie dvi deklaracijas, iki šiol nežinomas net daugeliui istorikų. Tai 1918 m. lapkričio 18 d. Tilžės deklaracija, kurioje Prūsijos lietuviai prašo Mažąją Lietuvą priglausti prie Didžiosios Lietuvos. Antrąją deklaraciją Mažosios Lietuvos taryba priėmė 1946 m. lapkričio 6 d. Fuldoje. Joje Mažosios Lietuvos lietuviai vėl išreiškė savo valią — šią Lietuvą atskirti nuo Vokietijos ir prijungti prie Didžiosios Lietuvos. Tos deklaracijos — svarbūs Mažosios Lietuvos nepriklausomybės siekimo aktai, ypač mūsų dienomis, kai Vokietijos ekstremistinės jėgos kelia pretenzijas į buvusias Mažosios Lietuvos žemes. Tai pranešime „Autonominio Klaipėdos krašto istorija ostforšerių leidiniuose“ išdėstė ist. m. kand. P. Z o s t a u t a i t ė. Klaipėdos krašto memelenderių sąjunga, susikūrusi 1948 m. Vokietijoje, vis plačiau spaudoje rašo apie Klaipėdos kraštą kaip sudėtinę Vokietijos dalį. Jų revanšistinei propagandai talkina Rytų klausimų tyrinėtojai, vadinamieji ostforšeriai, kurie Klaipėdos kraštą traktuoja kaip atskirą politinį vienetą ir lietuvių kalbą laiko svetima jai kalba. Net 4-ajame dešimtmetyje hitlerininkų siautėjimo sutramdymą Klaipėdos krašte laiko Vokietijos įžaidimu. Ostforšerių darbuose, pažymėjo pranešėja, ryškūs provokiški teiginiai, ignoruojantys istorinę tiesą.

Ist. m. kand. N. K a i r i ū k š t y t ė pranešime „Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija 1945—1950 m.“ nurodė, kad 1944 m. rudenį dauguma Klaipėdos krašto gyventojų atsidūrė Vokietijoje. Todėl ir repatriacija į šį kraštą vyko intensyviau negu į kitas Lietuvos vietas. TSRS vyriausybės požiūris į Klaipėdos kraštą sunkino ne tik klaipėdiečių repatriaciją, bet ir grįžusių žmonių padėtį. Tik 1947 m. gruodžio 16 d. TSRS AT Prezidiumo įsakas palengvino grįžti Klaipėdos krašto gyventojams, bet materialinė būklė menkai pasikeitė. Todėl dalis grįžusių prašėsi vėl išvažiuoti į Vokietiją, tačiau 5-ajame dešimtmetyje jiems buvo leista išvykti.

Didelę reikšmę Mažosios Lietuvos istorijos palikimui išsaugoti turi muziejai. 1989 m. Klaipėdos kraštytyros muziejus pavadintas Mažosios Lietuvos istorijos muziejumi. Apie jį ir darbo planus pranešimą skaitė istorikas kraštotyrininkas V. P l e č k a i t i s. Iš turimos istorinės medžiagos bei aktyviai dabar renkamas muziejus rengia naują Mažosios Lietuvos ekspoziciją, kuri apims šio krašto istoriją nuo seniausių laikų iki šių dienų. Autorius siūlė tyrinėti Mažosios Lietuvos vokiečių ir lietuvių praeities santykius ir į juos žiūrėti be priešiškumo, vien geranoriškai.

Dalis konferencijos pranešimų buvo skirta kalbotyros klausimams. Filol. m. kand. J. J a n a v i č i e n ė pranešime „Danieliaus Kleino gramatikos reliktai šių dienų lietuvininkų šnekoje“ nurodė, jog vyresniųjų žmonių kalboje yra išlikusių prieš 300—400 m. D. Kleino, M. Mažvydo ir kitų tyrinėtojų užfiksuotų senosios kalbos savybių. Pranešėja pažymėjo, kad dabar reikia skubėti užrašyti senų žmonių kalbą, kurios jau mažai bešliko, nes tai vienintelė iki mūsų dienų išlaikyta Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos gyvoji tąsa.

Vyr. dėstytoja V. K a p s e v i č i e n ė analizavo Danieliaus Kleino gramatiką — reikšmingą Mažosios Lietuvos raštijos paminklą. D. Kleinas rūpinosi ne tik teoriškai sunorminti lietuvių kalbą, bet ir praktiškai raštijoje įdiegti savo principus.

Konferencijoje buvo aptarti spaudos, meno, muzikos klausimai. Bibliotekiniškė N. V a l i n č i e n ė perskaitė pranešimą apie 1846—1939 m. Mažosios Lietuvos kalendorius. Bibliotekininkas kraštotyrininkas J. S i k š n e l i s savo pranešimą skyrė Ievos Simonaitytės bibliotekai, jos knygų fondų apžvalgai. Biblioteka dabar turi tik per 300 ikikarinės kraštotyros literatūros knygų. Todėl, kaip pažymėjo pranešėjas, vienas iš uždavinių yra kraštotyros fonde sukaupti kuo daugiau literatūros apie Mažąją Lietuvą. Su įdomumu buvo išklaustas liaudies instrumentų specialisto A. B u t k a u s pranešimas apie Mažosios Lietuvos kank-

les — archaišką ir jau išnykusį viduramžių muzikos instrumentą. Todėl, tyrinėjant įvairią archyvinę medžiagą, eksperimento būdu 1984 m. jis buvo naujai sukurtas. Dabar yra padirbtos 8 Mažosios Lietuvos kanklės. Pranešėjas demonstravo jų skambėjimą. Muzikologė D. Kšanienė pranešime palietė Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto muzikinę kultūrą iki 1939 m., aiškino jos savitumą. Kunigas L. Fetingas pranešime nagrinėjo lietuvininkų giesmynus. Konferencijos dalyviai išklausė vyskupo J. Kalvano pamokslą.

Archit. m. kand. N. Kitkauskas pranešimą skyrė K. Donelaičio gimtinės — Lazdynėlių — vietai nustatyti, nes iki šiol Lazdynėliams buvo skiriama ne ta vieta. Papildomais tyrimais buvo patikslinta K. Donelaičio gimtinės vieta. B. Aleknavičius perskaitė pranešimą apie K. Donelaitį ir marksizmo-leninizmo klasikus. Inžinierius kraštotyrininkas A. Kenešis pranešime aptarė Taravos Anikės atsiradimo istoriją, S. Dacho įtaką K. Donelaičiui ir J. Brodovskiui. Pranešėjas nurodė, kad Mažojoje Lietuvoje, vadovaudamiesi kultūrinio ir žmogišku požiūriu, turėtume prisiminti ir pagerbti ir vokiečius, ir lietuvius. Taravos Anikės paminklo atstatymas — tai pirmas žingsnis ta linkme. Pranešėjas išgirdo ir kitokią nuomonę. Ją išsakė V. Ašmys, remdamasis vieno VFR laikraščio informacija apie Taravos Anikės paminklo atstatymą Klaipėdoje: tai esąs pirmo vokiečių paminklo atstatymas Tarybų Sąjungoje vokiškame Memelio mieste. Taigi kai kurių vokiečių požiūris į Klaipėdos kraštą, į lietuvių žemes, patyrusias ilgą kolonijinę priespaudą, ne tik negeranoriškas, bet ir istoriškai neobjektyvus.

Konferencijos pabaigoje jos dalyviai priėmė keletą rezoliucijų bei kreipimąsi į viso pasaulio lietuvininkus, kad nė vienas iš jų nebūtų užmirštas, o visi susiburtų draugėn.

Konferencija baigėsi muzikine dalimi. Miesto kultūros rūmų liaudies mišrus choras „Klaipėda“ atliko Mažosios Lietuvos kompozitorių dainas, o dramos teatro aktoriai paskaitė Mažosios Lietuvos poetų eilių.

Konferencijos salėje veikė Mažosios Lietuvos knygų paroda. Tiek pranešėjai, tiek dalyviai liko patenkinti ir dėkingi levos Simonaitytės bibliotekos darbuotojams ir Mažosios Lietuvos bendrijos nariams už gerai organizuotą įdomios tematikos ir turtingą renginių konferenciją, kuri užsibrėžtą tikslą — sužadinti tautiečių dėmesį Mažajai Lietuvai — pasiekė.

N. Kairiūkštytė

KONFERENCIJA 1987—1989 M. ETNOGRAFINIAMS TYRINĖJIMAMS APTARTI

1989 m. gruodžio 14 d. Lietuvos MA Lietuvos istorijos institute įvyko mokslinė konferencija, skirta 1987—1989 m. etnografiniams tyrinėjimams aptarti. Įžanginį žodį joje tarė Etnografijos skyriaus v. m. b. A. Vyšniauskaitė. Vedėjas P. Kalnius supažindino su svarbiausiomis skyriaus darbo kryptimis, problemomis, priminė išleistus reikšmingiausias paskutiniųjų metų etnografo darbus.

Susirinkusieji išklausė 13 pranešimų: R. Merkienės (LII) — „Tautos kultūros sandara“, J. Kudirkos (MMKC) — „Papročio prasmė“, R. Guzevičiūtės (LII) — „Lietuvos bajorų 1831—1863 m. kostiumas“, A. Cepaitienės (LII) — „Dar kartą apie verpimą verpstuku“, V. Mačiekas (VU) — „Kaimo sueigos sprendimai: priėmimas ir vykdymas“, Z. Saknio (LII) — „Lietuvos jaunimo bendravimo formos XX a. 3—5-ajame dešimtmetyje“, V. Ciubrinsko (VU) — „Valstiečių trobesių statybos papročiai: pamatų surentimo ritualinė struktūra ir funkcijos“, A. Rekašius (LII) — „Apeiginė išmalda Lietuvoje“, R. Paukštytės (LII) — „Moralės samprata Lietuvos jaunimo XIX a. pab.—XX a. pr. papročiuose“, A. Vaicekausko (LII) — „Persirengėlių vaikštynės šiaurės Lietuvoje“, J. Mardosos (VPI) — „Kai kurie gyvenviečių struktūros ir etnodemografinių pokyčių kaimo klausimai“, P. Kalniaus (LII) — „Kai kurie Lietuvos lenkų tautinės asimiliacijos ypatumai“, V. Miliaus (LII) — „Etnografiniai žvilgsniai į JAV rytinės dalies lietuvius“.

Diskusijose kalbėjęs J. Kudirka kvietė etnografus susiburti į draugiją. V. Milius nepritarė idėjai steigti draugiją. Jo manymu, etnografai turi burtis prie Lietuvos istorijos draugijos. Tam pritarė ir kiti kalbėjusieji. V. Milius taip pat

apibūdino skaitytus pranešimus, iškėlė jų privalumus. J. Buzas kalbėjo apie Vilniaus krašto problemas, siūlė surengti ekspediciją į Dieveniškės (pirmoji įvyko 1965 m.). P. Kalnius supažindino su Vilniaus krašte atliekamais tyrinėjimais. Jo manymu, būtina tirti šį kraštą, nors dabartinėmis sąlygomis tai padaryti sunku.

Aptardama konferencijos darbą, A. Vyšniauskaitė pasidžiaugė, kad nemaža pranešimų perskaitė tokia renginyje debiutuojantis jaunimas. Ateina trečioji etnografų karta. Etnografinė nuomone, svarbiausia konferencijos žymė — pranešimuose vyraujanti papročių tema. Dabar tai svarbiausia problema. P. Kalniaus siūlymu konferencijos dalyviai priėmė rezoliuciją.

S. Gutautas

LIETUVOS ETNOGRAFŲ KONFERENCIJOS, ĮVYKUSIOS 1989 M. GRUODŽIO 14 D. VILNIUJE, REZOLIUCIJA

Lietuvos etnografų konferencijos dalyviai laikosi nuomonės, kad etnografija Lietuvoje priklauso prie tų humanitarinių mokslų, kurie ypač yra nukentėję stalinizmo ir brežnevizmo metais. Mokslas, tvirtinantis tautos dvasinę ir materialinę kultūrą, ilgai buvo vertinamas kaip nacionalizmo apraiškų propaguotojas. Dar visai neseniai mėginta jį niekinti, o kai kuriais atvejais — ir trukdyti plėtoti. Nemaža dalimi dėl to ir dabar etnografija neužima deramos vietos nei visuomenėje, nei humanitarinių mokslų sistemoje. Nepatenkinama jos būklė kelia rimtą Lietuvos švietimo sistemos susirūpinimą.

Etnografijos ir jos tarpinių disciplinų (etnodemografijos, etnolingvistikos, etnosociologijos, etnopsichologijos ir kt.) svarba ypač iškyla tautinių sąjūdžių epochoje, kai, viena, tautoms kyta būtinumas mokslškai pagrįsti savo etnokultūrinį savitumą ir neordinarinį raidos kelią, kita vertus, priešiškos tautų savaiminio vystymosi jėgos dėl žemo tokių tyrinėjimų lygio veiksmingai manipuliuoja pseudomokslinėmis idėjomis. Greta būtinumo kelti etnografijos teorinį lygį seniai aktualu pradėti dėstyti etnografiją, arba tautos (tautų) pažinimą, kaip fakultatyvinį dalyką vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose.

Be kitų objektyvių ir subjektyvių priežasčių, Lietuvos tautotyros disciplinoms sunykti turėjo reikšmės ir specialistų rengimo politika. 1966 m. Vilniaus universitete buvo panaikinta Archeologijos ir etnografijos katedra, ir nuo to laiko kvalifikuoti etnografai sistemingai nerengiami. 1975 m. pertvarkyta Aukštoji atestacinė komisija iš Lietuvos etnografų atėmė galimybę ginti Lietuvoje kandidato disertacijas. Tas pats likimas ištiko ir folkloristus bei menotyrininkus. Atsižvelgdami į konferencijoje išsakytas mintis dėl Lietuvos etnografijos būklės, jos dalyviai kreipiasi į Lietuvos liaudies švietimo ir kultūros ministeriją, Lietuvos MA Prezidiumą bei Vilniaus universitetą su šiais pasiūlymais:

1. Nuo 1990 metų rugsėjo 1 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete atkurti Lietuvos archeologijos ir etnologijos katedrą.

2. Nelaukiant, kol bus įgyvendinta Lietuvos mokslo pertvarkos koncepcija, imtis priemonių pakoreguoti Lietuvos MA Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos ir literatūros institutų bei Vilniaus universiteto specializuotų mokslinių tarybų, teikiančių mokslinius laipsnius istorijos, lietuvių kalbos ir literatūros srityje taip, kad jos vėl priimtų ginti etnografijos ir folkloristikos darbus.

Konferencijos pirmininkas P. Kalnius
Sekretorė R. Paukštytė

Moksliniai ryšiai

1989.04.03. prof. P. Rabikauskas (Roma) Lietuvos istorijos institute susitiko su Vilniaus istorikų atstovais. Svečias papasakojo apie savo ir kitų užsienio lietuvių istorikų tyrimus, atsakė į klausimus.

* * *

1989.04.13—14 Etnografijos skyriaus vyr. m. b. R. Merkienė ir m. b. P. Kalnius dalyvavo Tartu vykusiame mokslinėje konferencijoje, skirtoje Estijos nacionalinio muziejaus 80-mečiui ir estų etnografo bei tautosakininko J. Hurto 150-osioms gimimo metinėms pažymėti. Jie pasakė sveikinimo kalbą, įteikė muziejui sveikinimą, taip pat dalyvavo Uralo tautų fondo organizacinio komiteto pasitarime, pasisakė diskusijose.

* * *

1989.05.05—17 Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriuje viešėjo VDR MA Senosios istorijos ir archeologijos instituto bendradarbis dr. D. Varnkė (Warnke). Jis susipažino su Lietuvos VII—XIII a. archeologine medžiaga, perskaitė paskaitą apie IX—XIII a. slavų gyvenviečių tyrinėjimus Vokietijos Demokratinėje Respublikoje.

* * *

1989.09.07 Santaros-Sviesos federacijos 36-ajame suvažiavime Tabor Farmoje (Mičigano valstija, JAV) ist. m. kand. V. Milius skaitė pranešimą „Veiksniai, formavę lietuvių liaudies kultūrą“.

* * *

1989.10.12—14 Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas A. Eidintas dalyvavo Stokholmo universiteto Baltų studijų centro organizuotame moksliniame simpoziume „Kontaktai ar izoliacija? Sovietų—Vakarų santykiai tarpukario laikotarpiu“, kuriame buvo perskaityti 22 pranešimai. Viena iš trijų simpoziumo sekcijų buvo skirta Pabaltijui „Tiltas ar barjeras? Baltijos valstybės ir Sovietų—Vakarų santykiai“. Šioje sesijoje pranešimus skaitė Anglijos, Suomijos, Prancūzijos ir Skandinavijos istorikai. A. Eidintas perskaitė pranešimą „Lietuvos Valstybės tarybos užsienio politikos orientacija 1917—1919 metais“.

* * *

1989.11.01—12.01 ist. m. kand. I. Lukšaitė Varšuvos Vyriausajame senųjų aktų archyve ir Lenkijos Mokslų Akademijos bibliotekoje Kurnike rinko medžiagą apie Lietuvos reformaciją XVI—XVII a., Gdansko vaivadijos valst. archyve — apie Lietuvos protestantų ryšius su Gdansku.

* * *

1989.11.02—12.01 Feodalizmo istorijos skyriaus m. b. E. Rimša Varšuvos Vyriausajame senųjų aktų archyve ir Torūnės valst. archyve rinko medžiagą planiniam darbui „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai“.

* * *

1989.11.02—12.02 pasikeitimo būdu su Lenkijos Mokslų Akademijos Istorijos institutu Archeografijos skyriaus vedėjas A. Tyla dirbo Varšuvos Vyriausajame senųjų aktų archyve ir Tautinėje bibliotekoje, rinko archyvinę medžiagą temai „Politinė kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje—XVII a. antrojoje pusėje“.

* * *

1989.11.26—29 Etnografijos skyriaus vedėjas P. Kalnius Zvenigorode (Maskvos sritis) dalyvavo sąjunginiame etnografų pasitarime, kuriame nuspręsta 1992—1996 m. parengti 26 tomų iliustruotą mokslo populiarinimo veikalą „Tarybų Sąjungos tautos“. Numatoma išleisti atskirą tomą „Lietuviai“. Jame turi atsispindėti Lietuvos geografiniai savitumai, archeologinė charakteristika, lietuvių etnogenezė, antropologijos duomenys, glaustai nušviestas lietuvių tautos istorinis kelias, duota plati liaudies materialinės ir dvasinės kultūros apžvalga. Lapkričio 28 d. P. Kalnius kartu su kitų sąjunginių ir autonominių respublikų etnografijos

skyrių vedėjais dalyvavo TSRS MA Etnografijos instituto mokslinės tarybos posėdyje. Buvo tariamasi dėl etnografijos mokslo pertvarkos ir etnografinių tyrimų plėtojimo metropolijoje ir valstybės pakraščiuose.

* * *

1989.12.14—15 ist. m. kand. B. Puzinavičius Varšuvoje įvykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje, skirtoje gyventojų migracijai, perskaitė pranešimą „Gyventojų migracija Lietuvoje 1940—1960 metais“.

* * *

1989.12.14—17 Londono universiteto Slavų ir Rytų Europos studijų mokykla surengė konferenciją „Suomija ir Lenkija Rusijos imperijoje 1700—1917 m.“ Pranešimus skaitė 30 Anglijos, JAV, VFR, Suomijos, Lenkijos, Rusijos TFSR, Estijos ir Lietuvos istorikų. Konferencijoje dalyvavo ist. m. dr. V. Merkys ir skaitė pranešimą „Lietuvių nacionalinis judėjimas (iki 1904 m.): polonizacijos ir rusifikacijos problema“.

* * *

1989.12.15 Jurbarko vakaras, skirtas 730-osioms metinėms nuo Jurbarko pirmojo paminėjimo (1259 m.) rašytiniuose šaltiniuose. Pranešimus apie Jurbarko regiono vaidmenį kovose su kryžiuočiais, savivaldaus miesto įsteigimą (1611 m.) ir jo funkcionavimą skaitė Lietuvos istorijos instituto moksliniai darbuotojai A. Tyla, V. Urbanavičius ir A. Nikžentaitis. Gruodžio 16 d. jie dalyvavo iškilmingame Vytauto Didžiojo atnaujinto paminklo atidengime.

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI LIETUVOJE 1989 METAIS

1989 m. archeologinius paminklus tyrinėjo 14 įstaigų: Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvos istorijos institutas (toliau — LII), Vilniaus universiteto Lietuvos istorijos katedra (VU), Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvos istorijos katedra (VPI), Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (MMT), Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas (PRPI), Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus (IEM), Dailės akademija (DA), Kauno valstybinis istorijos muziejus (KVIM), Trakų istorijos muziejus (TIM), Biržų kraštotyros muziejus „Sėla“ (BKM), Utenos kraštotyros muziejus (UKM), Kauno kultūros paminklų apsaugos metodinis skyrius, Lietuvos Respublikos paminklų apsaugos skyrius ir kraštotyros draugijos Alytaus ir Kretingos rajonų skyriai (PAKD).

Archeologai tyrinėjo 67 vietas. Ištyrė 7 akmens ir žalvario amžių paminklus (1641 m² plotą), 5 piliakalnius (148 m² plotą), 4 gyvenvietes (405 m² plotą), 6 geležies amžiaus pilkapynus (11-oje pilkapių aptikti 28 kapai, iš jų — 3 degtiniai) ir 12 plokštinių kapynų (iširtas 2366 m² plotas, rasti 138 kapai, 43 žirgų palaidojimai ir 1 žirgo auka kape), 3 feodalizmo laikotarpio kapynus (395 m² plotas, rasti 59 kapai), 60 kapų rasta miestuose. Feodalizmo epochos gyvenvietėse ir miestuose archeologai tyrinėjo 24 objektus (iširtas 5374 m² plotas), feodalizmo epochos dvarviečių 3 objektų teritorijoje iširtas 879 m² plotas.

Pateikiamas tyrinėtų paminklų sąrašas minėtomis grupėmis. Nurodoma paminklų tyrinėjusi įstaiga, tyrinėjimų vadovas, apimtis, rezultatai, paminklo chronologija.

1. Akmens amžiaus gyvenvietės ir kapai

1. Daktariškė 5, Telšių raj., Janapolės apyl. DA (vad. A. Butrimas) toliau tyrinėjo 1987 m. pradėtą durpyne esančią gyvenvietę. Ištyrė 80 m². Kultūrinis sluoksnius 0,5 m storio. Rasta apie 1000 virvelinės keramikos šukių, daug tit-

nago ir gintaro dirbinių bei gintaro žaliavos. Dirbiniai datuojami ankstyvuoju neolitu—III tūkst. pr. m. e. pradžia, keramika—III—II tūkst. pr. m. e. riba.

2. Kubilėliai, Šakių raj., Būblelių apyl. IEM (vad. V. Juodagalvis) toliau tyrinėjo Sešupės deš. krante esančią gyvenvietę. Atidengė 272 m² plotą. Aptikta vėlyvojo neolito Pamarių kultūros 0,2 m storio kultūrinis sluoksnius. Rasta titnago dirbinių, keramikos.

3. Pakretuonės 4-a stovyklavietė, Svenčionių raj., Reškutėnų apyl. LII ekspedicija (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) Pakretuonės kaime aptiko vėlyvojo neolito kultūrinius sluoksnius. Ištyrė 52 m² plotą. Kultūrinio sluoksnio storis siekė nuo 1,0 iki 1,3 m.

Per žvalgomąją ekspediciją prie Pakretuonės kaimo ribos aptikta Pakretuonės 5-a vėlyvojo mezolito stovyklavietė. Iširta 4 m².

4. Palangos 2-a gyvenvietė. Miesto pietinėje dalyje, Komjaunimo g. gale, prie hipodromo iširta 125 m² (vad. V. Zulkus). 7 ha plote 0,5—0,7 m gylyje aptiktas 0,5—0,7 m storio kultūrinis sluoksnius. Rasta II tūkst. pr. m. e. vidurio bei m. e. pradžios kruopėtosios keramikos ir stulpinių pastatų pėdsakų.

5. Papiškės, Salčininkų raj., Pabarės apyl. LII (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) pradėjo tyrinėti Papiškių akmens—žalvario amžiaus gyvenvietę. Ištyrė 84 m² plotą. Aptiko du kultūrinius sluoksnius. Viršutiniame rasta nemaža titnago dirbinių, keramikos su augalų priemaišomis, židinių liekanų, keli kaulo-rago dirbiniai. Kultūrinis sluoksnius datuojamas senuoju žalvario amžiumi (II tūkst. pr. m. e.). Apatiniame sluoksnyje aptikta vien titnago dirbinių.

Zvalgant Vokės upės aukštupį, Salčininkų raj. netoli Mikašiūnų ir Papiškių kaimų aptikti 7 akmens amžiaus paminklai, 3 iš jų—su kultūrinio sluoksniu.

6. Reškutėnai, Svenčionių raj., Reškutėnų apyl. LII archeologijos skyrius (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) tyrinėjo senoj žalvario amžiaus Kreutuono 1C gyvenvietę. Ištyrė 428 m² plotą. Aptikta dviejų statytų būstų ir židinių liekanų, kapų. Radiniai datuojami XV—XIV a. pr. m. e. riba ir priklauso vėlyvajai Narvos kultūrai.

7. Sventoji (Palanga). LII (vad. ist. m. dr. R. Rimantienė) toliau tyrė vėlyvojo neolito gyvenvietę. Sventosios 4-os gyvenvietės šiaurėje iširta 100 m². Pietinėje kasinėto ploto dalyje srapelio dugne aptikta Narvos kultūrai būdingų radinių, šiaurinėje dalyje išsiskyrė Pamarių kultūros horizontas.

Narvos kultūros sluoksnyje surinkta 170 puodų šukių, 8 medžio dirbiniai, tarp jų apeiginis kaušelis arba labai stilizuota anties galvutė, didelė šaunamojo lanko dalis, didelio neiškaus dirbinio liekana, 8 kaulo dirbiniai: apeiginė lazdelė su briedės galvute, žeberklo viršūnė, ietigalis, ylos, 82 akmeniniai tinklų pasvarėliai ir 3 kitokie akmens dirbiniai. Pamarių kultūros sluoksnyje surinkta apie 50 puodų šukių, priklausiusių 3 puodams, be to, aptikti 2 pasvarai, kitų radinių.

2. Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės

1. Guogai (Piliuona), Kauno raj., Taurakiemio apyl. LII (vad. G. Zabie-la) tyrė Kauno marių ardomo piliakalnio išlikusią dalį. Ištyrė 35,5 m². 3,0 m storio kultūriniame sluoksnyje aptikta sudegusių gynybinių įtvirtinimų liekanų, I—II tūkst. pradžios keramikos bei kitų radinių.

2. Imbarė, Kretingos raj., Imbarės apyl. LII ekspedicija (vad. V. Daugudis) piliakalnio pietinėje aikštelės dalyje ištyrė 30 m² plotą. Aptiko 1,0 m storio kultūrinį sluoksnį, datuojamą I m. e. tūkst.—II pradžia.

Ieškant XIX a. pab. tyrinėto II m. e. tūkst. pradžios kapinyno vietas, į pietryčius nuo piliakalnio iširta 60 m². Aptiktas 0,3—0,4 m storio gyvenvietės kultūrinis sluoksnius, datuotinas XIII—XV amžiumi.

3. Kernavė, Sirvintų raj., Musninkų apyl. VU (vad. A. Luchtanas) Pajautos slėnyje ištyrė 308 m² plote XIII—XIV a. kultūrinį sluoksnį. Baigė tyrinėti amatininko kauladirbio sodybą. Rasta apie 500 XIII—XIV a. dirbinių ir keramikos.

4. Kernavė, Sirvintų raj. VU ekspedicija (vad. A. Luchtanas) Pajautos slėnyje, Klebono miškelyje, tyrinėjo alką. Ištyrė 16 m². Rado m. e. pradžios ir XII—XIV a. laužaviečių. Vėlyvoje laužavietėje aptikta žirkklės, peilis, susilydžiusių papuošalų fragmentų, moneta su dvigubu kryžiumi ir vyčiu.

5. Kernavė, Širvintų raj. VU (vad. A. Luchtanas) Mitkiškių vienkiemyje ištyrė 56 m² plotą. Aptiktas romėniškojo laikotarpio ir XIV a. kultūrinis sluoksnis su įvairiais radiniais bei 5 degintiniai krūsniniai kapai, datuojami ankstyvuoju geležies amžiumi. Rastas taip pat sluoksnis, skiriamas vėlyvajam neolito—žalvario laikotarpiui.

6. Kernavė, Širvintų raj. VU ekspedicija (vad. A. Luchtanas) žvalgė 5-ąjį Kernavės piliakalnį, vadinamą Zvalgakalniu. Iširta 16 m², padarytas pylimo pjūvis. Aptikta XIV a. keramikos.

7. Mažulonys, Ignalinos raj., Zuikų apyl. LII (vad. G. Zabiela) tyrė 150 m į vakarus nuo piliakalnio rastą papėdėje gyvenvietėje. Ištyrė 25 m², aptiko 0,7 m storio kultūrinį sluoksnį su II tūkst. pradžios keramika ir įvairiais radiniais. Į vakarus nuo piliakalnio spėjamame senkapyje iširta 17 m², rasta XIX a. sunaikintų kapinių vieta, II tūkst. pradžios gyvenvietės liekanų.

8. Pakalniai, Utenos raj., Pakalnių apyl. LII ekspedicija (vad. G. Zabiela) piliakalnio aikštelės viduryje, atstatomo kryžiaus vietoje, ištyrė 16 m². Rastas 1,2 m storio kultūrinis sluoksnis, m. e. pradžios keramikos šukiai.

9. Plikasis kalnas (Vilnius), LII (vad. V. Daugudis) Trijų kryžių paminklo atstatymo vietoje ištyrė 51 m². Rado nuo 0,2—0,3 iki 1,00 m kultūrinį sluoksnį, datuojamą nuo II tūkst. pr. m. erą, taip pat aptiko ir XVIII—XIX a. kultūrinį sluoksnį.

3. Geležies amžiaus pilkapynai

1. Berčiūnai, Panevėžio raj., Naujamiesčio apyl. MMT (vad. A. Tebelškis) ištyrė 4-o pilkapio liekanas. Aptiko akmenų vainiko fragmentą, 4 apardytus griautinius kapus, kuriuose rasta žalvarinė lankinė žieduotoji segė, žalvarinis smeigtukas, datuojami I m. e. tūkst. viduriu.

2. Dzirmiškės, Alytaus raj., Miroslavo apyl. PAKD Alytaus skyrius (vad. E. Svetikas) ištyrė 100 m ilgio akmenų pylimą. Kasinėta 40 m ilgio dalis buvo apie 200 m² ploto. Nieko nerasta.

Ištirtas 8 m skersmens pilkapis Nr. 3. Rastas III—IV a. kapas; jame aptikti pentainai ir peilis.

3. Gudeliai-Lenkiškės, Vilniaus raj., Buivydiškių apyl. MMT (vad. A. Strazdas) apardytame pilkapyne toliau tęsė tyrinėjimus. Iširtos dviejų pilkapių vietos. Rasti 3 degintiniai kapai. Viename iš jų aptikta geležinė diržo sagtis, datuojama V—VIII a.

4. Maisiejūnai, Kaišiadorių raj., Kruonio apyl. IEM (vad. E. Butėnas) toliau tyrinėjo 1986 m. vėl imtą kasinėti pilkapyną. Iširta dviejų apardytų pilkapių su akmenų vainikais liekanos. Viename rasta griautinio kapo dalis be įkapių.

Tarp pilkapių iširta 30 m². Aptikta 2—1,7×1,6 ir 1,8×1,6 m skersmens neišikos paskirties akmenų vainikų. Tirtame plote nieko nerasta.

5. Miškiniai, Anykščių raj., Svėdasų apyl. LII ekspedicija (vad. ist. m. kand. V. Kazakevičius) ištyrė plikapi. Aptiko 14 griautinių IX—XII a. kapų.

6. Paragaudis, Silalės raj., Kvėdarnos apyl. VU ekspedicija (vad. ist. m. dr. M. Michelbertas) tyrinėjo Paragaudžio pilkapyną. Ištyrė 4 pilkapius. Aptiko 6 griautinius kapus su I—II a. būdingais radiniais.

4. Geležies amžiaus plokštiniai kapinynai

1. Baitai, Klaipėdos raj., Dovylių apyl. Klaipėdos kraštotyros muziejus (vad. R. Banytė) surengė žvalgomąją archeologinę ekspediciją Baitų kaime anksčiau žinomam Baitų senkapiui lokalizuoti.

Kairiajame Minijos upės krante tarp kelio į Dovylius ir Svakšlės upelio atskiromis perkasomis iširtas 137,5 m² plotas. Aptikti 2 kapai su akmenų vainikais, datuojami III—IV m. e. a. Į vakarus nuo kapų, arčiau kelio į Dovylius buvo 2 lauzvietės. Jose rasta keramika gali būti vienalaikė su kapų keramika.

2. Bاندžiai, Klaipėda. LII (vad. ist. m. kand. J. Stankus) tęsė 1985 m. atnaujinto kapinyno tyrinėjimus. Ištyrė 220 m². Aptiko 1 kapą bei pavienių radinių, datuojamų I tūkst. II puse.

3. Dauglaukis, Tauragės raj., Dauglaukio apyl. VPI (vad. ist. m. kand. E. Jovaiša) tęsė 1983 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Ištyrė 120 m², rado 8 nedegintų mirusiųjų kapus, datuotinus II a. pab.—III a. pradžia.

4. Grykšiai, Kretingos raj., Kurmaičių apyl. Minijos upės kairiojoje pusėje, apie 150 m nuo jos į rytus ir apie 200 m į pietus nuo Kartanalės upelio žiočių, 1973 m. rastos priešistorinės gyvenvietės plote atidengta 30 m² (vad. I. Jablonskis). Rasti 3 neturtingi įkapių griautiniai kapai su akmenų vainikais, datuojami V—VI a.

5. Kalniškiai, Raseinių raj., Verėduvos apyl. LII (vad. ist. m. kand. V. Kazakevičius) atnaujino 1985 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Iširtame 90 m² plote aptiko V—VI a. vyro kapą bei pavieniuose suardytuose kapuose kaulų fragmentų, dirbinių.

6. Pailgotis, Silalės raj., Pajūrio apyl. Iširtas 420 m² plotas (vad. ist. m. kand. J. Stankus). Aptikta 11 kapų ir pavienių radinių, datuotinių I m. e. tūkst. viduriu—II puse.

7. Pernarava, Kėdainių raj., Pernaravos apyl. KVIM (vad. K. Rickevičiūtė) tęsė 1986 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Atidengta 430 m², rasta 11 kapų: 5 griautiniai, datuoti V a. II p.—VII a., 3 griautiniai—XVI a. II p.—XVIII a., 2 degintiniai, datuoti VII a., ir degintinis—XIII—XIV a.

8. Seredžius, Jurbarko raj., Seredžiaus apyl. LII (vad. S. Urbanavičienė) tęsė tyrinėjimus į šiaurės vakarus nuo Palocėlių kapinyno. Mėginta nustatyti vakarines kapinyno ribas. Iširta 94,5 m². Rasta suardytų kapų, datuojamų XIII—XIV a., sudeginto žmogaus kapas ir 13 nedegintų žirgų kapų. Taip pat aptikta XVII a. pastatų liekanų.

9. Skrandėnai, Telšių raj., Varnių apyl. Apie 7 km į rytus nuo Varnių, prie Varnių—Kaltinėnų kelio rastas naujas archeologinis paminklas (vad. J. Genys). Iširta 12 m², aptikta griautinis kapas su žirgo galva prie kojų. Sprendžiant iš įkapių, kapas datuojamas VII a.

10. Sukioniai, Pakruojo raj., Stačiūnų apyl. LII (vad. I. Vaškevičiūtė) toliau tyrinėjo kapiną. Šiaurinėje—šiaurės rytų kapinyno dalyje atidengta 585 m². Rasti 72 nedegintų mirusiųjų kapai. Čia palaidoti žiemgaliai, gyvenę VIII—XI a.

11. Vidgiriai, Silutės raj., Rambynų apyl. LII (vad. V. Šimėnas) 1988 m. atidengtame 72 m² kapinyno plote rado 7 kapus: 6 griautinius ir degintinį, datuojamus V—VI a.

12. Zviliai, Silalės raj., Jucaičių apyl. LII ekspedicija (vad. ist. m. kand. L. Vaitkunskienė) tęsė 1983 m. vėl pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Iširta 330 m²; 21 atidengtame kape rasti 84 dirbiniai. Kapai senojo geležies amžiaus (IV a.) pabaigos.

5. XIV—XVIII a. kapinynai

1. Mažeikiai, Šiaulių raj., Gruzdžių apyl. LII (vad. I. Vaškevičiūtė) tęsė 1985 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Iširta 111 m², rasta 14 griautinių kapų, datuojamų XVI a. pab.—XVIII a.

2. Rukliai, Utenos raj., Sudeikių apyl. UKM (vad. D. Ribokas) tyrinėjo Ruklių kapiną, esantį 350 m į pietryčius nuo Radeikių—Antaudrajos kelio ir Sudeikių—Ruklių kryžkelės. 164 m² plote rasti 33 XVI—XVII a. pradžios kapai, iš jų 10—su įkapėmis.

3. Valdomai, Šiaulių raj., Gruzdžių apyl. Šiaulių „Aušros“ muziejus (vad. B. Salatkienė) toliau kasinėjo pietinį kapinyno pakraštį. Iširta 120 m², rasta 12 kapų, iš jų vienas neaiškus, suardytas. Aptikta 10 radinių, datuotinių XVI a. II p.—XVII a.

6. Feodalinės epochos gyvenvietės ir miestai

1. Biržai

a) Kasinėta Biržų pilies teritorija. Iširtas 75 m² plotas (vad. J. Genys). Aptikta XVI—XVII a. pilies mūrų liekanų. Tyrinėti pylimo sluoksniai.

b) Biržų senamiestis. Biržų krašto muziejus „Sėla“ (vad. A. Baublys) ištyrė 250 m² plotą. Rado XVII—XIX a. iki 1,2 m storio kultūrinį sluoksnį, nemaža keramikos, koklių, varinių Jono Kazimiero šilingų.

2. Kaunas

a) **Kauno pilis.** PRPI Kauno filialas (vad. A. Zalnierius) ištyrė 420 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis nuo 1,7 iki 5,5 m storio. Per visą pilies vietą šiaurės—pietų kryptimi iškastas pjūvis, nustatyti fosos formavimo etapai. Klodo stratigrafijos chronologija VIII(?)—XVII a.

b) **Kauno senamiestis.** 6 kvartalas. PRPI (Kaunas) (vad. A. Vaškelis) šiaurės vakarų dalyje prie Muziejaus gatvės ištyrė 140 m². Kultūrinis sluoksnis 1,8—2,0 m storio, formavosi XV—XIX a. Atidengtos XVI—XVIII a. mūrinių rūsių liekanos, buvusio rūsiu grindiniai. Nustatytos buvusių sklypų ribos.

c) **Kauno senamiestis.** 9 kvartalas. PRPI (Kaunas) (vad. A. Vaškelis) ištyrė paminklinio pastato Daugirdo g. 4 aplinką—110 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis 1,7—2,1 m storio, formavosi XV—XIX a. Atidengta XVIII a. mūrinio statinio liekanų. Nustatytos buvusio sklypo ribos.

d) **Kauno senamiestis.** 18 kvartalas. PRPI (Kaunas) (vad. D. Balčiūnas) ištyrė 100 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis 1,4—3 m storio, susidaręs XVII—XX a. Sluoksniai daugiausia sunaikinti tiesiant elektros kabelius. Statinių nerasta.

e) **Kauno senamiestis.** 28 kvartalas. PRPI (Kaunas) (vad. M. Bertasius) tyrė rytinės miesto dalies kvartalą—didesnį kaip 300 m² plotą, esantį dviejų sklypų teritorijoje. Kultūrinis sluoksnis 1,2—1,6 m storio. Statinių pėdsakų nerasta, surinkta XVI a. II p.—XVII a. buitinės keramikos.

f) **Kauno senamiestis.** 29 kvartalas. PRPI (Kauno filialas) (vad. D. Balčiūnas) ištyrė 30 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis daugiausia sunaikintas, 1,2—1,5 m storio, susidaręs XIX—XX a. Statinių pėdsakų nerasta.

g) **Kauno senamiestis.** 32 kvartalas. PRPI (Kaunas) (vad. D. Balčiūnas) ištyrė 40 m². Kultūrinis sluoksnis 1,4—1,8 m storio, susidaręs XVI—XX a., daugiausia sunaikintas komunikacijų. Rasta XVII a. II p. stovėjusio namo su rūsiu dalis.

3. Kėdainiai

a) **Kėdainių senamiestis.** PRPI (Kaunas) (vad. A. Juchnevičius) Radvilų g. 11 ištyrė 60 m². Kultūrinis sluoksnis 2,0—2,2 m storio, chronologinės ribos siekia XVI a. pab.—XIX a. pab. Nustatyta XVII a. vid. čia buvusio sklypo ir jame stovėjusio medinio namo vieta.

b) **Kėdainių senamiestis.** PRPI (Kaunas) (vad. A. Juchnevičius) Nevėžio upės dešiniajame krante, vykdydamas kanalizacijos trasos žemės darbų archeologinę priežiūrą, senamiesčio pietrytinėje dalyje, buvusiame Skongalio priemiestyje lokalizavo XVI a. vid.—XVII a. čia buvusią miesto prieplauką (uostą). Nustatyta jos konstrukcija.

4. **Kernavė, Širvintų raj., Musinkų apyl.** Kernavės istorijos muziejus-rezervatas (vad. A. Jankauskas) tyrė pirmųjų Kernavės bažnyčių vietą. 155 m² plote aptiktos XV a. pr.—XVIII a. bažnyčių pamatų liekanos. Rasta apie 30 XV—XVII a. kapų su to meto dirbiniais, monetomis.

5. **Klaipėdos senamiestis.** PRPI Klaipėdos filialas (vad. V. Zulkus, R. Sprainaitis) senamiesčio kvartale tarp D. Vandens, Tomo, Vežėjų ir Pasiuntinybių gatvių ištyrė 281,5 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis buvo 5,0 m storio. Aptikti XVIII a. pastatų pamatai ir XVII a. supilti sluoksniai senosios Danės upės vagos vietoje, kairioji pakrantė ir dešiniojo kranto sutvirtinimai. Daugumą radingių sudaro buitinė keramika, kokliai, stiklo, odos ir medžio dirbiniai, datuojami XVII a. II puse.

6. **Kražiai, Kelmės raj., Kražių apyl.** PRPI Klaipėdos skyrius (vad. R. Sprainaitis) atliko archeologinius žvalgomouosius kasinėjimus prie buvusios jėzuitų kolegijos. Ištyrė teritoriją prie pietryčių ir šiaurės rytų korpusų. Atidengtas 202 m² plotas. Kultūrinis sluoksnis nuo 1,0 iki 4,5 m storio. Rasta XVI—XVIII a. buitinės keramikos, stiklo, metalo ir kaulo dirbinių.

7. Trakai

Buv. Dominikonų vienuolyno teritorijoje PRPI (Vilnius) (vad. G. Gendrenas) ištyrė 150 m² plotą. Atidengė buvusios Pusiasalio pilies bokšto ir fosos liekanas.

Trakų salos pilies vakariniuose kazematuose Trakų istorijos muziejus ištyrė 65 m². I—III, VI, VIII, IX kazematuose buvo iškasti 1×1 m šurfai, kurių gylis nuo 0,6 iki 2,2 m. II ir VIII kazematuose rasta kalkinės aslos fragmentų, virš kurios vietomis buvo išlikęs 0,05—0,15 m storio kultūrinis sluoks-

nis su pavieniais radiniais. VIII kazemate virš aslos aptiktas atviras židyns. Datuojama XV a.

8. Varniai, Telšių raj. Varnių senojoje dalyje ištirtas 184 m² plotas (vad. J. Genys). Rastas iki 2,0 m storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XIII—XIV ir XIX a.

9. Vilnius

a) Dominikonų vienuolyno teritorijoje Garelis g. 4 PRPI (vad. V. Grišinas) ištyrė 500 m². Atidengė XVII—XIX a. pastatų pamatus, taip pat XVI a. I p. gotikinius rūsius. Ankstyviausio mūro pastato liekanos datuojamos XIV—XV a. Surinkta XV—XVII a. keramikos, koklių.

b) Kalnų parko teritorijoje PRPI (vad. D. Misiukaitė), norėdamas nustatyti projektuojamo Pilių muziejaus-rezervato ribas, ištyrė 150 m². Bekešo kalne atidengtas 21 XVI a. II p.—XVII a. kapas, Gedimino kalne—4 griautiniai kapai be inventoriaus. Dauboje, pietvakariniame Štalo kalno šlaite, atidengtas XIV a. kultūrinis sluoksnis su atviro tipo židinio liekanomis ir stulpavietėmis. Zmonių čia gyventa ir XV—XVI a.

Dainų slėnio šlaite, nuo T. Kosciuškos gatvės pusės, atidengti 5 vaikų kapai be inventoriaus. Kąlose už Olandų gatvės kultūrinio sluoksnio nerasta.

c) Kėdainių ir Lydos g. kampe PRPI (vad. G. Stankevičius) ištyrė daugiau kaip 500 m². Kultūrinis sluoksnis 3,0 m storio. Ankstyviausi atsitiktiniai radiniai datuojami XV a.—XVI a. pradžiai. Mūrinės statybos liekanos skiriamos XVI a. I p. Nustatyta buvusio gatvės užstatymo struktūra, surinkta vertingų XVI a. renesansinių koklių.

d) Oskierkų rūmai, Klaipėdos g. 7. PRPI (vad. V. Dominaitis) ištyrė daugiau kaip 650 m². Atidengti XVI a. pab.—XVII a. pr. pastato rūšiai. Kultūrinis sluoksnis nuo 2,0 iki 2,2 m storio. Ankstyviausi radiniai datuojami XV—XVI a. Surinkta nemaža glazūruotų XVI—XVII a. koklių.

e) Pastatas Subačiaus g. 14. Tyrinėjimus vykdė PRPI (vad. K. Katalynas). Ištirtas beveik 500 m² plotas. Buvę vertingi kultūriniai sluoksniai sunaikinti per XVIII—XIX a. statybų darbus. 1,5—1,8 m gylyje ištirtos 3 XV—XVI a. datuojamos 5,0 m skersmens šiukšlių duobės su to laikotarpio keramikos šukėmis. Surinkta pavienių XVII a. koklių.

f) Vilnelės pakrantė. Malūnų g. 5. PRPI (vad. K. Katalynas) ištyrė 670 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis 3,0—3,2 m storio. Apie 2,0—2,5 m sudaro XVIII—XIX a. sluoksniai. 2,6—2,7 m gylyje atsidengė XVI a. medinių pastatų liekanos. Rasta daug XV—XVIII a. keramikos ir odos dirbinių.

g) Žemutinės pilies teritorija. LII (vad. ist. m. kand. V. Urbanavičius) ištyrė daugiau kaip 500 m² plotą. Atidengta rūmų pietinio korpuso 30 m ilgio dalis (rytinis galas), pamatai ir viduje buvusių 3 rūsių liekanos bei 2 laiptinės iš rūmų kiemo. Rūmų rūšiai mūryti vienu metu, greičiausiai XIV a. pab. ar XV a. pradžioje. Rasta kelis kartus keista rūsių asla, paskutinį kartą—XVI a. pradžioje—grįsta akmenimis ir plytomis. Aptikti XVIII a. ikonografinėje medžiagoje vaizduojami išoriniai pietinio rūmų korpuso bokštelio pamatai. Bokštas primūrytas prie pastato XV a. pab. ar XVI a. pradžioje. Į pietus nuo rūmų aptikta senesnio nežinomo mūrinio pastato liekanų.

Surinkta daug tašyto akmens architektūrinių detalių, figūrinių plytų ir čerpių šukių, grindų plytelių, didelė XVI a.—XVII a. I p. koklių kolekcija, įvairių XVII a. I p. geležinių buities dirbinių.

Rūmų kieme aptikta I m. e. tūkst. gyvenvietės pėdsakų.

7. Feodalinės epochos dvarvietės

1. Daugirdiškės, Trakų raj., Semeliškių apyl. Trakų istorijos muziejus. (vad. B. Lissauskaitė) tyrinėjo Daugirdiškių k. Monio ežero salą. Iškasta 16 šurfių (33 m²), taip pat 4 plotai (46 m²). Aptikta 10-ties pastatų liekanų. Kultūrinis sluoksnis 0,6—1,3 m storio. Radiniai datuojami XVI a. pab.—XX a. I puse.

2. Mažųjų Lapių dvarvietė, Kauno raj. PRPI (Kauno skyrius) (vad. A. Zalnierius) ištyrė 200 m² plotą. Kultūrinis sluoksnis nuo 0,7 iki 2,5 m storio. Šalia XVII a. dvaro griuvėsių pietvakarių ir pietryčių kampe rasti apvalių bokštų pamatai, lauko riedulių grindiniai.

3. Verkiiai (Vilnius). LII (vad. A. Varnas) tyrinėjo Bžostovskio rūmų Verkių parką. Atidengtas 600 m² plotas, aptikta XVII a. pab.—XIX a. pradžios pastatų liekanų.

8. Neaiškūs paminklai

1. Ažušilė, Ignalinos raj., Vidiškių apyl. LII ekspedicija (vad. G. Zabiela) piliakalniui vadinamoje kalvoje ištyrė 25 m² plotą. Kultūrinio sluoksnio nerado.

2. Pamerkiiai, Varėnos raj., Valkininkų apyl. LII ekspedicija (vad. ist. m. kand. J. Stankus) Pamerkių k. miške, ieškodama geležies lydymo pėdsakų, ištyrė 80 m² plotą. Aptiko 2 deguto varymo įrenginius.

3. Vėlionys, Ignalinos raj., Ignalinos apyl. LII (vad. G. Zabiela) spėjamų pilkapių vietoje ištyrė 30 m² plotą. Kapų nerado.

A. Žvirblis

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTO ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1989 METAIS

1989 m. Lietuvos istorijos instituto etnografai tyrinėjo Lietuvos kaimo bei miesto kultūrą ir buitį. Ekspedicijos vyko nuo birželio 6 iki rugsėjo 30 d. Joms vadovavo S. Gutautas. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką dalyviai buvo suskirstyti į 12 grupių. Instituto bendradarbiams talkino samdyti dailininkai, moksliniai bendradarbiai ir laborantai.

Ekspedicijų dalyviai rinko medžiagą tokioms temoms: 1) kaimo bendruomenės papročiai (R. Merkienė); 2) žiemos laikotarpio kalendorinių švenčių papročiai (A. Vaicekuskas); 3) jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai (Z. Šaknys); 4) gimtųjų papročiai (R. Paukštytė); 5) miestelių ir kaimų kapinės (V. Milius); 6) valstiečių transportas ir jo gamyba (J. Morkūnienė); 7) kaimo sodybos ir trobesiai (S. Gutautas); 8) bitininkystė ir jos papročiai (L. Kazlauskienė); 9) gyvenamųjų namų interjeras (V. Kulikauskienė); 10) miesto šeima ir jos papročiai (P. Kalnys); 11) kaimo šeima ir jos papročiai (J. Mardosa).

R. Merkienė liepos 3—15, rugsėjo 19, 27—29, spalio 3—5, 10—13 ir 17—20 d. rinko medžiagą Biržų, Ignalinos, Kaišiadorių, Kauno, Marijampolės, Pakruojo, Panevėžio, Pasvalio, Radviliškio, Sakių, Salčininkų, Šiaulių, Sirvintų, Trakų, Utenos, Varėnos, Vilniaus, Vilkaviškio, Zarasų raj. ir Astravo raj. Gervėčių apylinkėje (BTSR). Taip pat kovo 28—31 ir birželio 6—9 d. vadovavo Etnografų mokyklos mokomosioms ekspedicijoms, kurios vyko Molėtų, Salčininkų, Sirvintų, Trakų, Varėnos ir Vilniaus raj. Pagal pačios sudarytą anketą „Kaimo šventės“ R. Merkienė apklausė 97 pateikėjus ir užrašė 310 lapų informacijos. Šia tema duomenis rinko laborantė J. Viteikytė. Ji apklausė 27 pateikėjus ir užrašė 63 lapus informacijos. Pagal R. Merkienės sudarytą anketą „Kaimo gyvenvietė ir papročiai“ laborantė M. Aurylaitė apklausė 25 žmones ir užrašė 32 lapus informacijos, o laborantas R. Kilmanas — 17 (94 lapai). Be to, rugpjūčio 10—20 d. R. Merkienė rinko duomenis apie kaimo bendruomenės papročius Punsko valsčiuje (LR). Apklausė 18 pateikėjų ir užrašė 134 lapus informacijos. Surinkta medžiaga rodo, kad daugelis papročių gyvybingi ir šiandien.

A. Vaicekuskas birželio 12—29 d. rinko medžiagą Ignalinos, Kupiškio, Molėtų, Rokiškio, Utenos ir Zarasų raj. Jam talkino 1 mokslinis bendradarbis ir 3 laborantai. Apklausta 119 pateikėjų ir padaryti 157 aprašai. Daugiausia dėmesio skirta Kūčių—Kalėdų ciklui ir Užgavėnėms. Surinkta medžiaga leidžia spręsti apie žiemos laikotarpio kalendorinių švenčių papročių paplitimą, raidą rytų Aukštaitijoje. Molėtu, Utenos, dalyje Zarasų raj. užfiksuoti labai skurdūs papročiai. Ignalinos, Kupiškio, Rokiškio raj. turi gerokai daugiau papročių. Geriausiai prisimenami Kūčių bei Kalėdų papročiai, kurių daug kas laikosi. Pagrindinis šios šventės akcentas yra Kūčių vakarienė. Dalis žmonių jau nekloja šieno ant stalo (ar po stalu). Beveik išnykę spėjimai ir burtai. Užgavėnių ir Pelenų dienos papročių imta nesilaikyti ne vienu metu. Galutinė išnykimo riba būtų Antrojo pasaulinio karo ar pirmieji pokario metai. Daugelis pateikėjų dar gerai prisimena svarbiausius Užgavėnių ciklo papročius: važinėjimąsi arkliais, valgymą,

„čigonavimą“, vakarėlius. Retas beprisimena supimosi, skalbimo ir kai kuriuos kitus papročius. Kiek leidžia teigti pradinis medžiagos apdorojimas, Užgavėnių persirengėlius žinojo visa Aukštaitija. Dalyje rajonų (Molėtų, Utenos, Zarasų) jie išnyko prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Geriau šį paprotį prisimena Ignalinos, Kupiškio, Rokiškio raj. Kai kur persirengėlių vaikštytynės išliko iki mūsų dienų.

Z. Saknys liepos 3—15, rugpjūčio 1—20, rugsėjo 19, 27—29, spalio 3—5, 10—13, 17—20 d. rinko medžiagą Alytaus, Biržų, Ignalinos, Kauno, Kaišiadorių, Kėdainių, Lazdijų, Marijampolės, Pakruojo, Panevėžio, Pasvalio, Prienų, Sakių, Salčininkų, Sialiuų, Sirvintų, Trakų, Ukmergės, Varėnos, Vilkaviškio raj., taip pat Gervėčių apyl. (BTSR) ir Punsko vls. (LR). Pagal paties sudarytą anketą „Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai“ apklausė 121 pateikėją (434 lapai aprašų). Jam talkino laborantai: D. Grimalauskaitė, apklaususi 16 žmonių (65 lapai), G. Jegelevičius — 18 (85 lapai), J. Viteikytė — 11 (30 lapų). Pavyko užfiksuoti 27 įrašymus į bernus (brandos apeiga). Surinkta duomenų apie mėtėtų rajonų jaunimo bendravimo formas, laisvalaikio susiejimų tipus, jaunimo paprotinę teisę, etiką, papročius ir kalendorinių švenčių apeigas.

R. Paukštytė liepos 15—rugpjūčio 15 d. ir spalio 9—20 d. rinko medžiagą Alytaus, Ignalinos, Jurbarko, Lazdijų, Marijampolės, Prienų, Salčininkų, Telšių, Utenos, Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus ir Zarasų raj. Apklaustos 104 vyresnės moterys. Stengtasi sužinoti, kaip mergina ir ištekėjusi moteris buvo ruošiamą būsimai motinystei, kokių papročių ir draudimų laikėsi nėščioji, taip pat bobutės vaidmuo, kūdikio priežiūra ir krikštynų papročiai XX a. 3—5 dešimtm. Pastebėta, kad išnyko per gimdymą atliekami būrimai. Zarasų raj. užfiksuotas atvejis, kai moterį gimdyti vedė į pirtį. Dzukijoje dar aptiktas simbolinis „bobutės košės“ pirkimas per krikštynas. Telšių raj. užfiksuota įdomi apeiga, lydėjusi pirmąjį kūdikio žingsnį. Iki šių dienų išliko prietarų ir draudimų, kurių turi laikytis nėščia moteris. Ji negali stebėtis, vogti, eiti į kūmas, kapoti ant slenkščio, turi laikytis tam tikrų elgesio normų per gaisrą ir kt. Manoma, kad draudimų nepaisymas gali pakenkti vaiko sveikatai ir lemti jo elgesį. Žemaitijoje XX a. 3—5 dešimtm. gimdymui palengvinti naudotos gydomosios žolės. Surinkta daug medžiagos apie pirmą kūdikio prausimą, vystymą, maitinimą, visuomenės požiūrį į merginą su vaiku, krikštynų papročius.

V. Milius liepos 1—rugpjūčio 20 d. rinko medžiagą Ignalinos, Molėtų, Telšių raj. ir Punsko vls. (LR). Aprašė 25 miestelių ir kaimų kapines, nupiešė 70 kapinių elementų (daugiausia geležinių kaltų ornamentuotų kryžių), nufotografavo 250 įvairių etnografinių objektų. Fiksavo visus kapinių elementus: aptvėrimus, vartus, vartelius, želdinius, statinius, takus, kapus, paminklus ir jų priežiūrą. Pasekta išlikusių antkapių paminklų raida. XX a. pradžioje statė kalvus geležinius rėminius ar stiebinius kryžius, greta jų iki amžiaus vidurio — akmens obeliskus su tokiais pat kryžiais viršuje; trečiajame ketvirtyje vyravo įvairiai profiliuotos vertikalios teraco plokštės; pastaraisiais dviem dešimtmečiais paplito pjautos ir šlifotos akmens plokštės. Kapai aptveriami betono ar teraco rentiniu, kartais — ir bordiūru; dabar šeimos kapams daromas bendras plotelis. Dalis šeimos kapų turi horizontalių geležies juostų ar vamzdžių tvorelę, kuri puošiamą iš geležies strypų išlankstytais geometriniais, augaliniais ar religiniais simbolikos ornamentais. Kai kuriose Tverės apyl. (Ignalinos raj.) kapinėse stovi aukštos mūro koplytėlės su ornamentuota saulute viršuje.

J. Morkūnienė liepos 15—31 d. dirbo Jurbarko raj. Apklausė 12 informatorių ir užrašė 67 lapus aprašų, taip pat nupiešė 40 ir nufotografavo apie 100 įvairių etnografijos objektų. Sukaupta medžiaga padeda apibūdinti Skirsnemunės apyl. valstiečių vasaros ir žiemos, darbinų ir šventinių transporto priemonių, pakinktų ir kinkymo būdų savitumus, patikslinti transporto priemonių įrengimą ir panaudojimą įvairiems ūkio darbams, iškilmingoms progoms, paryškina fajetonų paplitimo ribas, jurbarkiečių ir zanavykų transporto skirtumus bei panašumus.

S. Gutautas liepos 1—31 d. rinko medžiagą Ignalinos, Jurbarko ir Telšių raj., o rugpjūčio 10—20 d. — Punsko vls. (LR). Padarė 43 trobesių planus ir 190 lapų aprašų, nupiešė 21 architektūrinę puošybos detalę, nufotografavo apie 1200 įvairių etnografijos objektų. Tverės apyl. (Ignalinos raj.) yra kaimų, atsiradusių po 1863 m. sukilimo ir gyvenamų rusų. Nemaža kaimų lenkų okupacijos metais (XX a. 3—4 dešimtm.) išskirstyta į vienkiemius. Luokės apyl.

(Telšių raj.) užfiksuoti keli vienkiemiai, kurių dalis trobesių statyta dar XIX a. viduryje. Tuo laikotarpiu statė trobas su didele priemene, užėmusia apie ketvirtadalį trobos. XX a. 3—4 dešimtme. trobos dažnai neturėjo ne tik tradicinio didžiojo kamino, bet ir lubų priemenėje. Skirsnemunės apyl. (Jurbarko raj.) tradicinis gyvenamasis namas turi daug bendra tiek su suvalkiečių stuba, tiek su žemaičių troba. Dauguma Punsko apylinkių kaimų dar XIX a. buvo išskirstyta į vienkiemius. Jų trobesiai rikiuojami apie keturkampį kiemą, tačiau senesnėse soduose tos tvarkos kartais nesilaikoma: trobesiai derinami prie reljefo. Išliko nemaža iš molio krėstų trobesių (juos statė net iki XX a. 7 dešimtme.). Seniausios klėtys, statytos XVIII a. pab.—XIX a. viduryje, yra galinio įėjimo, su rąstų skliautais.

V. Kulikauskienė liepos 16—31 d. dirbo Jurbarko raj. Skirsnemunės apyl. Padarė 86 lapus aprašų ir 124 etnografijos objektų piešinius. Apylinkėje dar daug etnografiniams tyrinėjimams svarbios medžiagos. Aptikta nemaža tapytų skrynių, medinių žemės ūkio įrankių. Materialinė kultūra daugiau suvalkietiška, bet yra ir žemaitiškos kultūros elementų (žičkinės skaros ir kt.). Tradicijose ir papročiuose susipynę suvalkietiški, aukštaitiški ir žemaitiški reiškiniai.

L. Kazlauskienė rugpjūčio 10—20 d. dirbo Punsko vls. (LR). Padarė 5 aprašus apie bitininkystę, 1—apie medžioklę, 2—apie žvejybą, 18 brėžinių bitininkystės ir žvejybos tema.

P. Kalnius rugpjūčio 1—rugsėjo 30 d. rinko medžiagą Alytuje ir Marijampolėje. Pagal parengtą anketą buvo apklausiamos šių miestų gyventojų šeimos. Rinko duomenis apie šeimos demografines ypatybes, istorinę raidą, šventes. Užpildė 500 anketų. Demografinė charakteristika šių miestų šeimos beveik niekuo nesiskiria nuo kitų Lietuvos miestų gyventojų šeimų. Tai daugiausia lemia socialinės gyvenimo sąlygos. O dvasiniu gyvenimu, kartu ir šeimos švenčių pobūdžiu šių miestų šeimos turi ryškesnių savitumų. Jie priklauso nuo etnografiniams regionams būdingų tautinės kultūros bruožų, kurie perduodami per šeimą, perimamumo.

J. Mardosa liepos 1—rugpjūčio 15 d. dirbo Ignalinos, Molėtų, Telšių raj. Apklausė 218 respondentų. Surinkta medžiaga rodo, kad tradicinės lietuvių šeimos šventės egzistuoja, tačiau jų papročiai skurdūs. Naujų visuomeninių ir šeimos švenčių yra tik užuomazgos. Be to, per ekspediciją TSRS MA Etnografijos instituto prašymu buvo apklausta 250 Utenos trikotazo fabrike dirbančių moterų. Domėtasi kaimo migrančių į miestą adaptacija, jų ryšiais su kaimu ir moterų darbo sąlygomis.

S. Gutautas